

LIGET

2018-1
január

TARTALOMJEGYZÉK [XXXI. évfolyam 1. szám]

VADHAJTÁS

Handi Péter SZÜRREÁL	4
Victor András A VADHAJTÁSOK NYESEGETÉSE	6
Brassó Anna LÉGZÉSVÉDELEM	17
Matuszka Máté A GRUFFACSÓR	19
Csongor Andrea UNOKA	38
Szilágyi-P. Katalin SZABADÍTÁS	40
Rigó Kata ANYAI	46
Z. Karvalics László ARTEMISZ UNOKÁI	51
Jámborné Balog Tünde IMPRIMÉ	66

Nacsinák Gergely András NÉV A VIZEN	78
Czilczer Olga FOLYÓ	87
S. Nagy Katalin EGON SCHIELE, A TABUDÖNTÖGETŐ	88
Szirmai Panni NŐÜGYEK [2]	102
Mészáros Blanka SZÖVEG ÉS ILLUSZTRÁCIÓ VISZONYA	110

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

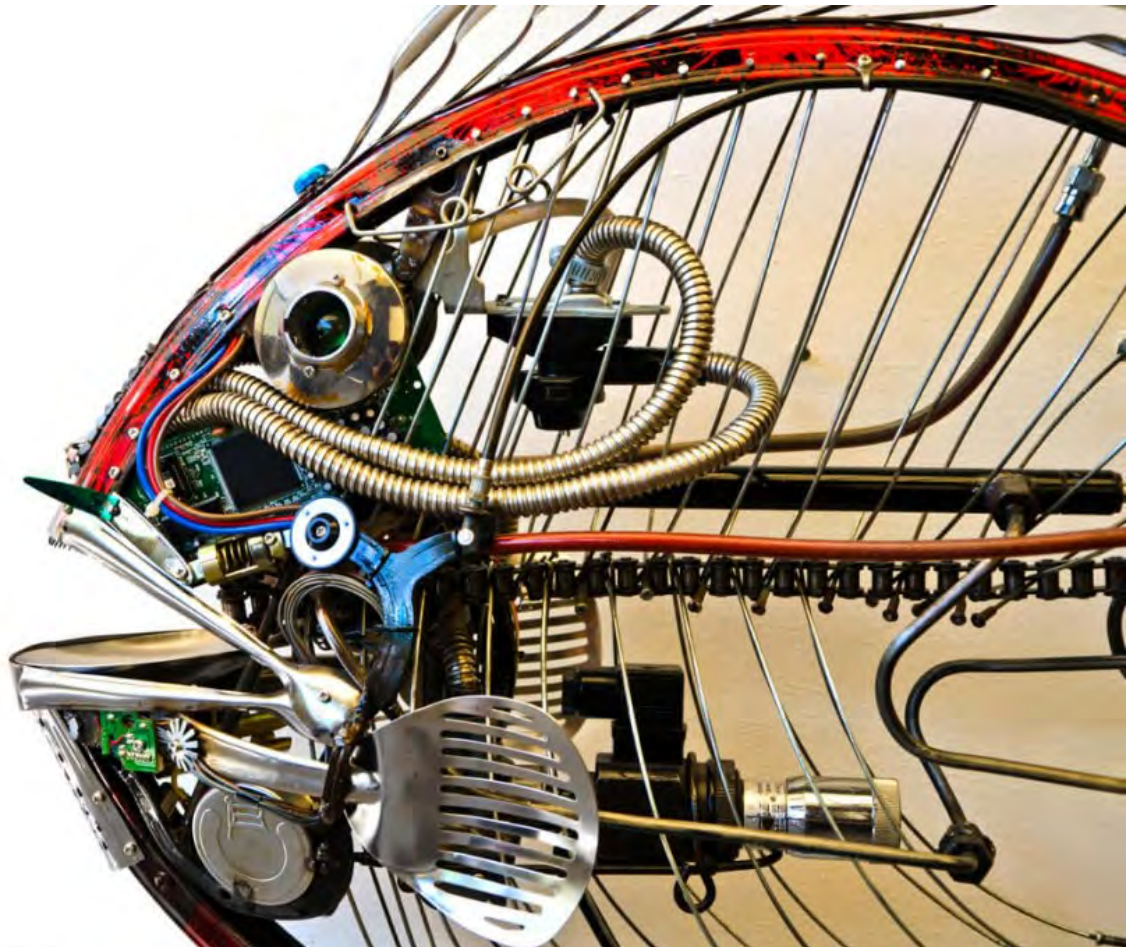
Szerkesztők | Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Handi Péter

SZÜRREÁL

[VADHAJTÁS]

2018-01-01 | VADHAJTÁS, VERS

Zsebembe gyűröm a fényt,
megkötözöm a levegőt,
nagyot rúgok egy számomra ellenszenves
német névelő fenekébe! Az utcán
lehajlok egy háztetőre, mert elgurult

a lélegzetem,
– „elakadt” – igazít ki a tükörponty,
aki karonfogva sétál velem.
Otthon kettesben vacsorázzuk
egymást, mint a szerelmesek,
nem marad belőlünk a tányéron más, csak
egy szemöldök és pikkelyek.

kép | tomgigabite, shutterstock.com

Victor András

A VADHAJTÁSOK NYESEGETÉSE

[VADHAJTÁS]

2018-01-03 | **ESSZÉ, VADHAJTÁS**

Egy patinás kisvárosi iskolában láttam az emlékezetes képet. Az iskola hajdan a híres Debreceni Református Kollégiumhoz tartozott. Most is a földszinten vannak az osztálytermek, az emeleten meg a kollégiumi szobák. Kétnapos továbbképzést vezettem tanároknak; ott is aludtam. Amikor mentem fölfelé a széles lépcsőn, a

fordulóban szembe találtam magam a nagyméretű festménnyel: virágzó gyümölcsfa egyik ágára egy oldalról benyúló férfikéz metszőollót tart. Mivel régi oktatási intézményben voltunk, egyértelműnek tűnt, hogy a kép a nevelés lényegét szimbolizálja, vagyis a vadhajítások lenyesegetését. Hökkenten néztem, mert szembesített egyfajta pedagógiai látásmóddal. És azóta is el-elgondolkozom: hogyan viszonyul a nevelésben lenyesezés és meghagyás, sőt támogatás. Igaza van-e az ismeretlen művésznak, hogy a hibák levagdosása a nevelés lényege?

*

Ismerek egy testvérpárt, nagycsaládosak és zeneileg képzettek. Egyikük szilárd, határozott elvekkkel nevel. Náluk „rossz zene” nem szólhat, csak „jó zenét” szabad hallgatni. „Rossz zenének” számít minden könnyűzene, ideértve a bugyuta slágert, de a Beatlest, és talán a dzsesszt is. Testvére liberális családapa, akinek ugyan kialakult értékrendszere van, de nem ragaszkodik makacsul a saját elveihez és ízléséhez. Nála mindenféle zenét hallgatnak a gyerekek, ám ha neki is tetsző zene szól, leül a gyerekek mellé, s ő is hallgatja. Ha igénytelennek tartja a zenét, megkérdezi: „Neked ez tetszik?”. Ezzel jelzi, hogy neki nem tetszik, de ha „igen” a válasz, megvonja a vállát, és dolgára megy. A „rossz zene” pedig szól tovább.

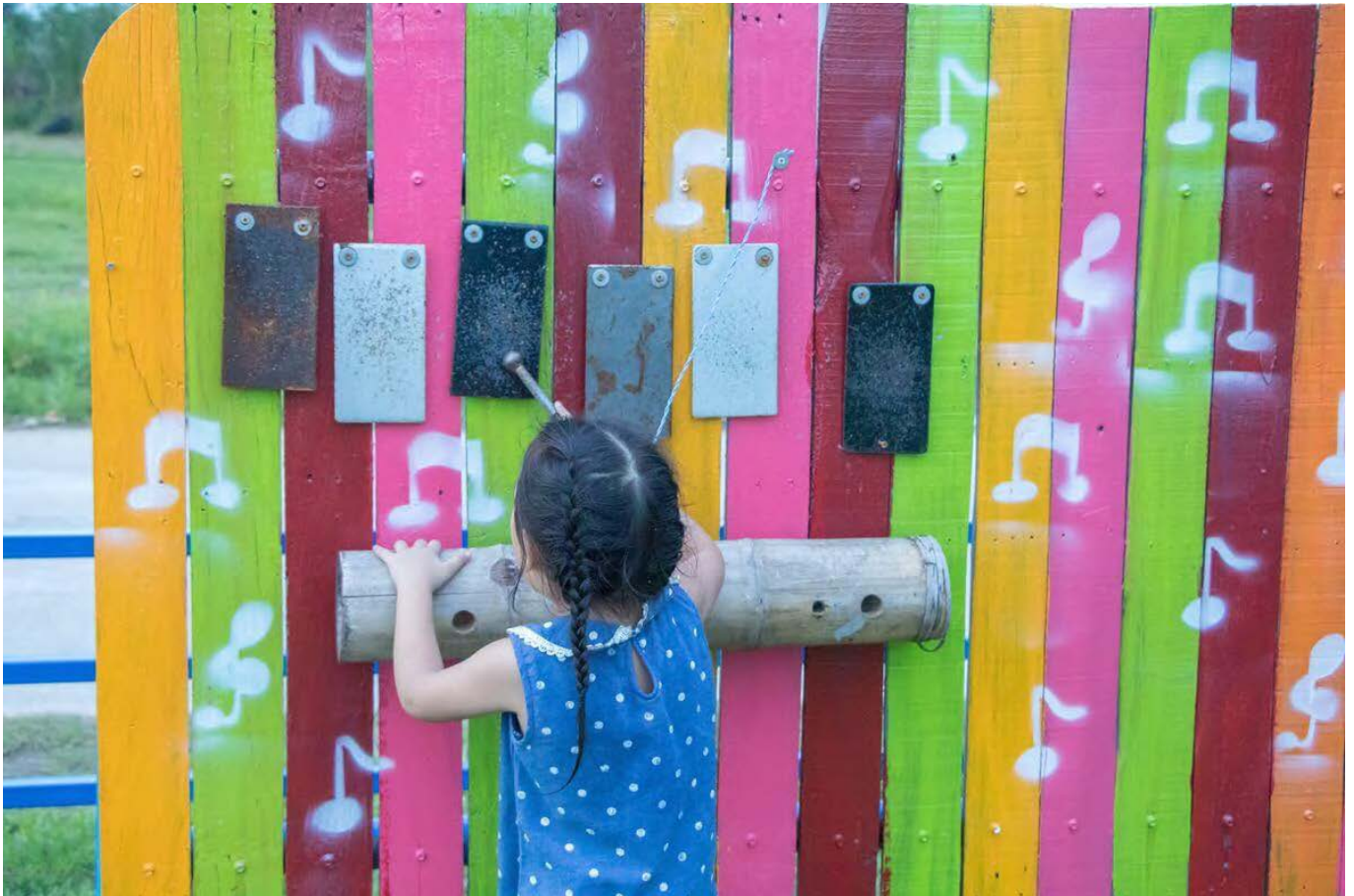
a saját útját követte

Persze az előbbi házban is kijátsszák időnként a gyerekek a tiltást; egyszer hallottam, amikor egyik gyerek megkérdezte a másikat: „Neked mi a kedvenc rossz zenéd?”. De végül mindkét család gyerekei zeneértő felnőttek lettek – van közöttük zenész és zenetanár is. Ágaskodik tehát a kérdés: jobb-e, hitelesebb-e valamelyik nevelési „stratégia”? Lehet, hogy a maga módján mindkét apa jól tette, hogy a saját útját követte annak idején?

*

Sok évig voltam az ELTE Koncertzenekarának másodkarmestere, főként az új műveket tanítottam be. Néha vezényeltem is ezeket a darabokat hangversenyen, de mindenekelőtt a tanulást segítettam, vezettem. A próbákon a zenekarral szemben

ültem egy kis pulpituson, előttem az állványon a partitúra, elmagyaráztam, melyik részt hogyan kellene játszani, majd figyeltem. Ha valamit nem a nyomtatott kotta – vagy az én instrukcióim – szerint játszottak, megállítottam a zenészeket, s újra elmondtam, mit kérek. Ha megint nem úgy szólalt meg a zeneműrészlet, ahogy kellett volna, vagy ahogyan vártam, megint leállítottam a játékot. Vagyis a módszeremben hangsúlyt – túl nagy hangsúlyt – kapott a hibák szóvá tétele, a kijavítás módjának magyarázata, majd az újabb próbálkozás vezetése.

Ez a gyakran eredményes módszer azonban fárasztó lehetett a zenekar tagjainak. Az egyik hegedűs egy évet vendéghallgatóként Kanadában töltött, s az ottani zenekarban játszott. Elmesélte, hogy ott nemcsak a zenekarban, hanem az élet más területén is azt tapasztalta, a tanárok és más vezetők nem annyira a hibákra figyelnek, inkább arra, mi volt jó. Az ottani betanító-karmester hiba esetén nem állította le a zenekart, hanem végigjátszották a tételt, majd elsorolta, mi miért tetszett neki az

előadásmódban. És legföljebb utána, szinte hangsúlytalanul említette, hogy ha most még egyszer megszólaltatják a művet, mit lenne jó másképp játszani. Soha nem ejtette ki a száján a „hiba” szót. Inkább úgy fogalmazott, hogy „jobb lenne, ha...”

Igyekeztem eztán én is ezt a gyakorlatot követni. Megpróbáltam „átprogramozni” magamat, de nem sok sikerrel. Lépten-nyomon észrevettem, hogy vissza-visszatérnek a megszokott reflexeim. Érthető, hiszen személyes meggyőződésünk ellenére is nehéz kilépnünk abból a viselkedés-stratégiából (paradigma-rendszerből), amelyet megszoktunk, s az egész körülöttünk lévő kultúra is alkalmaz.

*

Harminc évig foglalkoztam kémia szakos tanárjelöltekkel, legfőbb tantárgyam a kémiatanítás módszertana volt. Hogy tanárként majd miképpen készüljenek egy órára, hogyan vezessék a foglalkozásokat, hogyan vegyék figyelembe a gyerekek tudását és még-nem-tudását, hogyan élesszék fel vagy használják ki az érdeklődésüket stb. Vagyis, hogy miként érdemes tanítani a kémiát. (Vagy bármi mást.)

nem a hibákra kell fókuszálni

Sokszor meglátogattam a hallgatók gyakorlóóráit vagy vizsgatanítását – ezeket gyakran értékelnem kellett. Szakmailag is, pedagógiailag is. Néha nem volt könnyű, mert a felkészülés

hiányosságai vagy valamilyen téves elképzelés miatt nem sikerült az óra. Például unalmas volt a tárgyalás, erőtlen a magyarázat vagy hibák tarkították az óra menetét. De – immár elfogadva az alapelvet, hogy nem a hibákra kell fókuszálni, hanem a jó dolgokra – ilyenkor is mindig pozitívummal kezdtem a kritikát. Még akkor is, ha bajosan találtam dicséretet érdemlő részletet. Abból indultam ki, hogy először éreztetnem kell a hallgatóval segítő szándékomat; akkor a bíráló észrevételeket is el tudja fogadni.

Elgondolkoztató érvet kaptam azonban az ellenkezőjére is: ha az elmarasztaló megjegyzések az értékelés végére kerülnek, a negatív kicsengés lesz maradandó. Lehetséges. Ezt még vizsgálni kellene. És az is valószínű, hogy embere válogatja, kinek jobb, ha a „jót” kapja az elején, s a „rosszat” a végén, vagy éppen fordítva.

*

A magyar közgondolkodásban, sajnos, az a látásmód uralkodik, amely a negatívumokra – hibákra, vadhajtásokra, tévedésekre – fókuszál. Szülők és testvérek a családokon belül, tanárok az iskolában hajlamosak a rosszra figyelni, azt szóvá tenni, s kevésbé foglalkozni a jóval. Talán mert „a jó eredmény evidens, nincs róla mit beszélni”? Mindenesetre mások hibáztatásának, elmarasztalásának erős hagyománya van társadalmunkban, és gyengék vagyunk a dicséretben. Még ha elismerően szólunk is mások teljesítményéről, gyakran akkor is úgy hangzik, hogy „jó volt, de...”.

Ez a „hagyomány” a vitakultúránkon is meglátszik. A vitapartnerek ott veszik át a szót, ott folytatják a gondolatmenetet (sőt: ott vágnak közbe), ahol valamivel nem értenek egyet. A vitatkozók sokszor nem is a másik ember mondandójának lényegét próbálják megérteni, csak arra figyelnek, hol mondhatnak ellent, hol találhatnak hibát, hol mutathatnak következetlenségre vagy hibás szóhasználatra.

Le akarják győzni a vitában a másikat. Nálunk a „győz-veszít” (win-lose) vitastratégia követése a jellemző. Azt keresik-kutatják a felek – a másik igazának vagy legalább rész-igazságának megértése és elfogadása helyett –, hogy hol mérhetnek „megsemmisítő” csapást a vitapartnerre. Mindebből az következik, hogy a vitatkozók már nem „meggyőzendő partnernek”, hanem „legyőzendő ellenségnek” tekintik egymást. Jó lenne megtanulni (legalább valamennyire!) a „győz-győz” (win-win) stratégiát. Békésebbé válna körülöttünk a világ. És hatékonyabbá a nézetkülönbségek rendezése.

*

A hibákra fókuszáló, negatívumokat szóvá tevő közgondolkodásnak nagyon kártékony nevelési, oktatási következménye is van. Ilyen légkörben minden tévedés veszélyes, mert azonnal szidás, gúny, büntetés követi. Hibázni nálunk szégyen. A családban is, az iskolában is.

tévesztés és javítás

Pedig a tévedés az élet alapvető joga. A tanulási folyamatok nélkülözhetetlen eleme a tévesztés és a javítás. A Skinner-féle instrumentális kondicionálásban is ez szerepel. A skinneri tanulás abból indul ki, hogy az állat (és az ember) ösztönösen föl akarja fedezni a még ismeretlen környezetét, ezért sok mindent kipróbál, és figyel, minek mi a következménye. Mivel vaktában történik a cselekvés, valószínűleg az esetek többségében semmi. De egyszer-egyszer mégis. Például a kísérleti patkány körbeszimatolja a ketrecét, mindent megbökö az orrával vagy megnyom a mancsával. Százszor is „téved”, azaz semmi hatása nincs a cselekvésének, de amikor véletlenül egy kis pedált nyom meg, kigurul egy finom falat. Megeszi és folytatja a keresgélést,

próbálkozást. És ismét százszor eredmény nélküli a cselekvése, de amikor – még mindig véletlenül! – megint a kis pedált nyomja meg, megint kigurul a finom falat. Végül megtanulja az összefüggést a pedál megnyomása és a finom falat érkezése között. Eztán már szándékosan a pedált nyomogatja, ha éhes. Megtanult valamit.

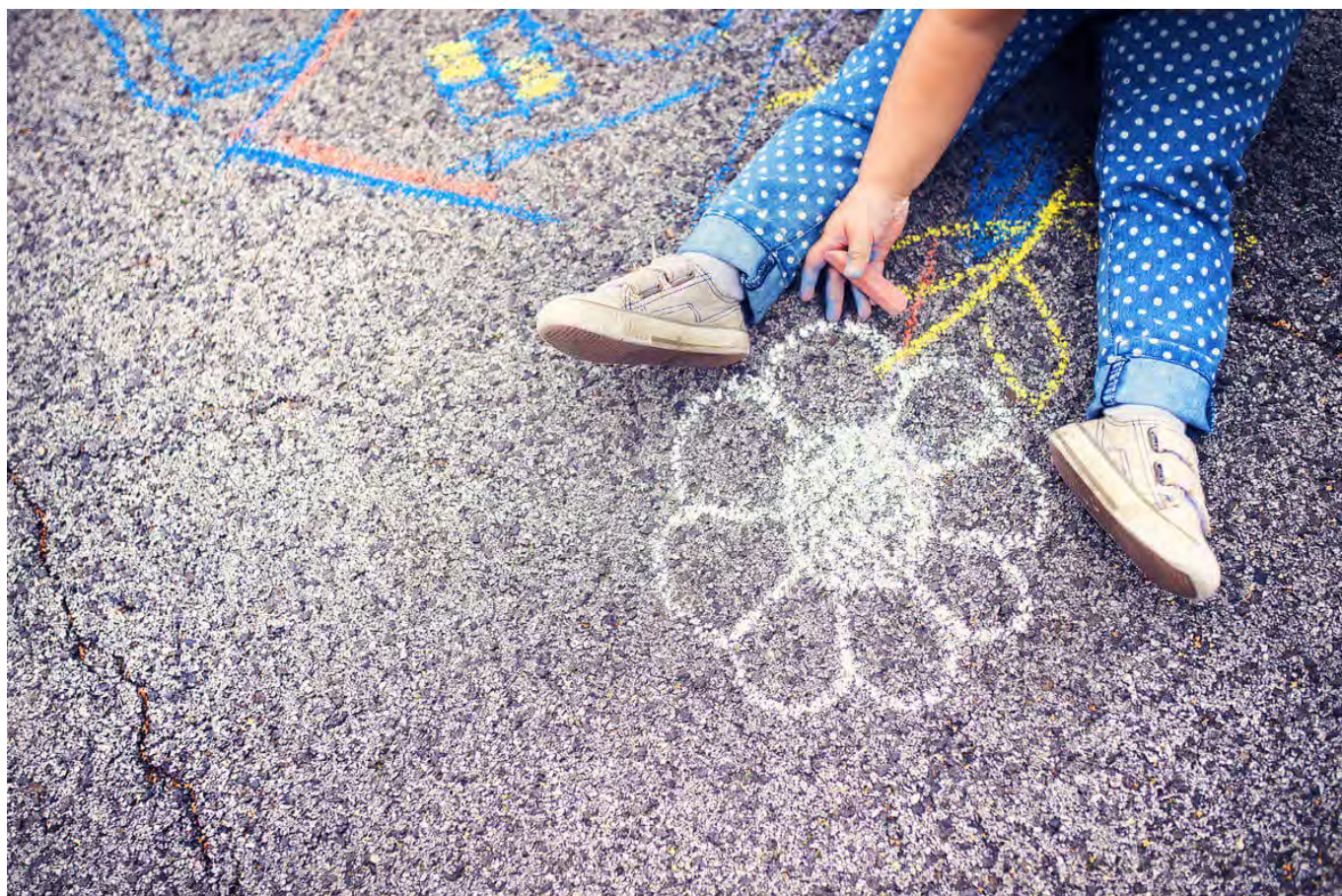
A tévedés része az emberi tanulásnak, a tudományos megismerésnek is. Minden vizsgálatnak, kísérletnek az a kezdete – még a doktori dolgozatok szintjén is –, hogy megfogalmazzunk egy föltételes magyarázatot (hipotézist), aztán megvizsgáljuk, jól gondoltuk-e. És ha egy hipotézis „nem jön be”, s ezért el kell vetni, az a tudomány számára ugyanolyan értékes eredmény, mint ha „bejön”, s a föltételezésből állítás, a hipotézisből tézis lett. A „nem így van”, ugyanúgy biztos tájékozódási pont a további kutatásban, mint az „így van”.

*

A nálunk uralkodó iskolai paradigmának nem része a közös problémázás a diákokkal. Iskoláinkban a tanár általában „átadja” a diáknak a biztos és igazolt ismereteket. Pedig a hipotézis-alkotás – ha nem is tudományos igénnyel – még a mindennapi problémamegoldásnak is alapvető része. A népmesei „igazmondó juhász” egymás után alkotja a hipotéziseket, hogy ha majd Mátyás király elé kerül, hogyan magyarázza az aranyszörű bárány eltűnését. Sorra elveti a hazugságra alapozott hipotéziseket, mire megtalálja az igazmondó megoldást. S itt nem azon van a hangsúly, hogy a „hazug ötleteket” veti el, csak hogy sok ötletet – hipotézist – próbál végig, mire eljut a legjobbnak ígérkezőhöz. Életünkben minden konfliktus-megoldás gondolkodáson, föltételes megoldás-módok elemzésén, elvetésén vagy kiválasztásán alapul. A tévedés és hibázás a tanulási folyamatok természetes és állandó része.

A 19–20. század fordulója körüli évtizedek egyik legnagyobb magyar pedagógusa, Kármán Mór, a nagyhírű „mintaiskola”, a budapesti Trefort utcai gyakorlóiskola alapító igazgatója még a pozitívumot is meglátja a tévedésben: „Nagy hiba volna, ha /a tanár/ nem engedné, hogy a gyermek a hiányos dolgot úgy, amint gondolja, elmondja, és ha a feleletet mindjárt az elején megakasztaná. Majdnem örülnünk kell, ha a gyermek félreértésből... helytelen feleletet ad... Legjobb, ha nyugodtan

végighallgatjuk a gyermeket; ... csak a felelete után kérdezzük meg tőle, hogy miért értette azt úgy. Csak azután mutassuk ki feleletében az abszurdumot, s ha ő ezt maga belátta, ez már a legnagyobb fokú öntevékenység: vele igen sokat tanult.”[1]

Hasonlóról ír kortársa, Ellen Key svéd író, a gyermek-központú pedagógia egyik „apostola”, a női egyenjogúság világhírű harcosa: „A 'modern iskola' melléfogása éppen az, hogy állításait lenyűgözően illusztrálja ahelyett, hogy a gyermeknek időt és alkalmat adna arra, hogy ezeket az állításokat maga fogalmazza meg.”[2]

Tulajdonképpen Ellen Key is a tévedés jogáról beszél, hiszen a gyerek nyilvánvalóan csak próbálkozások, kudarcok mentén jut el végül az állításhoz, amelyet tudós elődei is ugyanígy, fáradságos kísérletezgetés útján értek el.

*

Amikor az iskolában új fogalmat vagy összefüggést tanítunk a gyerekeknek, partnerként kellene bevonni őket a közös gondolkodásba. Hiszen a gyerek számára a közösen kifundált megoldás ugyanúgy fölfedezés, mint amikor a tudós évszázadokkal korábban először fedezte föl az adott ismeretet, magyarázatot, törvényt. S ennek a folyamatnak a gyermek esetében is elemi része a föltételezés, a hipotézis-alkotás. És mégis: ritka, mint a fehér holló, hogy egy tanár megkérdezze a gyerekeket: „na, kinek van valami ötlete, hogy mi lehet a magyarázat arra, hogy...?”. Rendszerint a gyerekek nem, vagy csak nagyon félve fogalmaznak meg általuk föltételezett magyarázatot. És nemcsak azért, mert nem rendelkeznek elegendő ismerettel, hanem mert félnek a kudarctól. Keserű tapasztalatból tudják ugyanis, hogy ha valamikor – még korábbi iskolai éveikben – próbálkoztak ilyesmivel, s „nem jött be” az ötlet, a föltételezés, osztálytársaik kigúnyolták őket, és többnyire a tanár sem értékelte az „elvetélt” ötletet. Így hát megerősödött bennük, hogy inkább csak akkor szólalnak meg, ha biztosan tudják a helyes választ. Föltételezésekkel nem próbálkoznak, mert a tévedés szégyen. Ez a helyzet nagyon ártalmas, nemcsak az iskolában, hanem a mindennapi életben is, mert a gyerekek úgy szocializálódnak, hogy jobb hallgatni, mint egy ötlettel előállni. Ez a rossz hagyomány elfojtja az alkotó kreativitást is.

Az amerikai közgondolkodás például a hibázást és kudarcot nem szégyennek tekinti, inkább tapasztalatszerzésnek és tanulási lehetőségnek. A kudarc náluk információval szolgál és motivációt ad az újabb próbálkozáshoz.

*

Vajon miért olyan vonzóak – még felnőttek számára is – a számítógépes (mobiltelefonos és egyéb gépi) játékok? Sokan ugyanúgy függővé válnak tőlük, mint az alkoholtól és egyéb drogoktól. [Varró Dániel írja a Z-generáció életérzéséről: „nyomkodom, tehát vagyok”.] Mi lehet a vonzerő pszichológiai hátterében? Bizonyára több oka is van, de ezek közül csak arra a kettőre térek ki, amely kapcsolatos a hibázással, tévedéssel.

hamar jön a sikerélmény

Jól ismert tanuláselméleti szabály, hogy valamely cselekvésre kapott visszajelzés – akár pozitív „jutalom”, akár negatív „büntetés” – annál hatékonyabb, minél

gyorsabban követi magát a cselekvést. A gépi játékok gyakran és azonnal adnak visszajelzést. Ez önmagában erősíti a kötődést, hiszen hamar jön a sikerélmény. És ha a gép kudarcot jelez, azt is szelíden teszi. Sajnálataát fejezi ki, hogy nem sikerült nyerni, s még akkor is megdicsér a szép játékért, ha elbukta. Lényegében biztat, hogy „na, majd legközelebb!”, s erősíti az önbizalmat: „ha még jobban koncentrálsz, megcsinálsz”.

A gépi játékok vonzerejében fontos tényező, hogy sok kalandban a játékosnak három élete van. Ha nem volt elég ügyes, és „lelőtték”, még mindig van két élete; kezdheti előlről. Az újrakezdési lehetőség a legfontosabb tanulási szituációt modellezi. Azt játssza el virtuálisan, ami a valóságos életben a tanulásunk alapja. Megadja a hibázás, a tévedés jogát. Az (egyik) legnagyobb játékcég, a Blizzard legújabb játékaiban már nem is limitálja az „életek” számát; korlátlanul ad lehetőséget, hogy a következő nekifutásban – felhasználva a bukás tapasztalatait! – ügyesebben, okosabban csináld. Ráadásul abban is segít, hogy minden sikertelen futam után listázza, miben és mennyit javítottál az előző teljesítményedhez képest. Szinte kínálja, hogy tanulj a hibáidból. És sohasem teszi „szóvá”, miben voltál gyenge. Így a gépi játék is lehet bölcs tanító.

*

A nevelés lényege valóban a vadhajtasok lenyesegetése? Röviden azt válaszolhatjuk: „nem”. Hosszabban pedig, hogy persze – szeretetteljes légkörben – a „jelképes metszőolló” is lehet szükséges és hatékony eszköz; a hibázások, tévesztések megszüntetése is a nevelés szerves része. De bajt jelent, ha a rossz elleni küzdelem a meghatározó. Az „optimista” pedagógusok úgy gondolják, a vadhajtasok nyesegetésére, a büntetésre egyáltalán nincs szükség. Azt mondják, bízunk az ember

eredendő jóságában és jóra törekvésében. És hogy talán éppen a büntetés mint drasztikus külső értékelés torzítja az embereket rosszá. Lehet, hogy igazuk van. Lehet, hogy nincs.

A „realista” pedagógus eszköztárában a „Rossz” ellenzése és a „Jó” támogatása is szerepet kap, s egyensúlyban van a kettő. De hol, milyen aránynál van az egyensúlyi pont? Ez sok – s gyakran nem ismert – tényezőtől függ. A jó pedagógusnak néha csak az ösztöne segít eldönteni, mikor melyikkel él. Ezért a nevelés nem tudomány, hanem művészet. És csoda.

[1] Kármán Mór *Pedagógiai Dolgozatai Rendszeres Összeállításban*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1909. I. kötet, 208. o.

[2] Ellen Key: *A gyermek évszázada*. Tankönyvkiadó, 1976. 149. o.

Brassó Anna

LÉGZÉSVÉDELEM

[VADHAJTÁS]

2018-01-26 | VADHAJTÁS, VERS

Nincs tavasz, a virágmagokkal hintett újságpapírt
összegyűröd. Hátoldalán betiltott növényvédő szereket
hirdetnek. Érzed még a permetezések háborúszagát:
fel sem ismerted nagyanyád a maszkban.
Már a fényképek közt, vitrinben áll, múzeumi tárgy.
Aztán ismeretlen lakásba nyitsz be, szemben
veled a megörökölt vitrin. Tudod, hogy nem lehet
ugyanaz: hiányoznak a pálinkásüvegek, a friss halottak
régijlenyomatai, az ősutát ábrázoló kép a szekrény
szárnyán. Az itt lakók a feketeribizli szurokszemeiből érlelnék bort,
és panaszkodnak, hogy a vadhajtások megölik a fákat.
Pedig védik őket, ahogy száj elé szorított kendő véd a füsttől.

kép | shutterstock.com

Matuszka Máté

A GRUFFACSÓR

[VADHAJTÁS]

2018-01-07 | NOVELLA, VADHAJTÁS

Lewis Carroll azonos című verse nyomán

Fekszem az erdőben. Tavasz van, a levelek zöldek, a fák élettől feszülnek, a madarak csivitelnek, párosodni és tojást rakni készülnek. A fűszálak nagyok, zöldek, csiklandoznak. Mikor a pici gyűgyák keresgélés közben a lábamba ütköznek, csáprágóikkal megkóstolják, érdemes-e kicsípni belőlem egy darabot, és magukkal vinni a bolyba, hogy ezzel etessék a lárváikat.

Férfilépteget hallok. Nem foglalkozom vele, úgyis visszavinne a faluba. Inkább a felhőket nézem, lapos aljukat, habos tetejüket... Meg a bokrokat, az ágak vonalát, végükön az apró virágokkal; a virágok közepe sárga, mint a tojásé, a szélek meg lilák.

De Leko, a kovács fia, egy sétáló ágyúgolyó, megtalál. Ahogy átlép a bokrokon, letöri az ágakat, a nyílhegylevelek a földre esnek, és Leko, a kovács fia észre sem veszi, rájuk tapos.

A beszéde olyan, mint amikor az olvadt vasat nyújtják: – Óóó, hááát iiitt vaaagy, mááár miiindeeenkiii téééeggeed keeereees.

Azzal megragadja a karomat, és húz maga után.

#

A növényzet sűrű, sokáig elrejt a falut. A tanácsházba megyünk, s ahogy belépünk, Leko boldogan jelenti, hogy meeegtaaalaááált. Leülök apa mellé, épp beszél: – Most, hogy *szokásainkhoz híven* végre mind összegyűltünk, térjünk az első pontunkra!

Ami a mai nap egyetlen pontja.

Gyór, a falu orvosa és a fiai betámogatják Hikét. Hikének nem volt túl szerencsés napja, elvesztette a jobb kezét meg a fél arcát. Megbabonázva figyelem, hogy ahogy arcizmai mozognak. Motyog:

– Kimentem söddisznót számolni, hogy megtudjam, milyen az ideji szaporulat, aztán... Nem tudom, mi volt az. Furcsa fának hittem, amit a legutóbbi vihar hagyott meg. Csak akkor láttam meg, hogy szeme van, mikor már ott voltam mellette. De akkor már... késő... volt...

Tart egy pillanatnyi szünetet.

– Szerintem még kölyök. Biztosan. Elég kölyköt láttam már. Ez az.

Apa javasolja: – Mindenki szedjen elő dobokat, meg trombitákat, meg fémedényeket, mindent, amivel zaj csapható!

A férfiak bemasíroznak az erdőbe, és így elzavarják a lényt.

A tanácskozás után eldöntöm, hogy nem veszek részt a zajozásban, inkább visszamegyek a fák közé. Már épp készülnék elaludni, mikor az emberek zajongásától felbolydul az erdő. Felkészülök, hogy apa este majd nekem támad, amiért eltűntem a tanácskozás után, de nem, jó kedve van, leültet maga mellé, és nekem is tölt egy italt.

#

Az emberek aggódnak a tavaszi karaván késése miatt. Apa mindenkit megnyugtat, hogy a karaván máskor is késett néhány napot.

Meg egy teljes hetet.

Meg másfelet.

A falutanácson tudjuk meg, mi történt. A karavánt megtámadta valami hatalmas karmú lény, a kereskedők pedig ijedtükben visszafordultak. Szóval nem sikerült elzavarni, ráadásul a faluba vezető egyetlen út mellé telepedett.

Néhányan felvetik, hogy vághatnánk új utat a fák közé, de apa közbeszól: – Az őseinknek sem kellett két út.

Ő inkább azt szeretné, ha a lényt elcsalnánk innen. Ez erősen megosztja a falut. Egyesek szerint el kellene engedni pár kutyát, meg néhány vadászt, akik majd lenyilazzák, és annyi.

– Emberek! – szól közbe apa. – A nagy egészre nézzetek, ne csak egy pontra! Ez a lény, mint minden más teremtmény, céllal létezik, és ha megöljük, lehet, hogy a célját semmi sem fogja beteljesíteni. Főként, ha csak egy létezik belőle.

Ez jellemző apára... Ahogy az is, hogy végül az egész falu rááll a lény elűzésére.

#

a rézrigók

A vadászokra hárul a feladat. Minden család külön-külön áll neki. Engem jobban érdekel, hogy a madarak tojásokat raktak. Minden tojás picit más alakú, mégis hasonlóak egymáshoz. A rézrigók, vagy ahogy erre ismerik őket, a sárók tojásai tetején három sárga pont figyel. A kémek szinte feltörhetetlen, átlátszó tojásaiban látni a következő generáció fejlődését.

Észreveszem, hogy egyre több a letört ág meg a letaposott bokor – mintha állat rohant volna erre. Aztán meglátom a vérfoltokat.

A lény öt nap alatt öl meg öt vadászcsaládot, az egy-két túlélő fejvesztve rohan vissza a faluba. Ez azonban csak feltüzeli a többieket. Remva családja nem is várakozik tovább, összeszedik a legkomolyabb fegyvereiket, még egy jókora, nyikorgó nyílágyút is visznek magukkal. Nincs olyan állat, aki ellenállhatna ilyen tüzereőnek, szóval a lénynek valószínűleg befellegzett.

Aznap, mikor pár sárban játszó bukakölyköt figyelek, meghallom, hogy valaki átcsörtet az erdőn. A kölykök is hallják, de ahelyett, hogy elbújnának, a vörös farkukat csóválva ugranak fel, készen, hogy játsszanak bárkivel, aki éppen jön.

Remva bukkan fel.

A ruhája nagy részét letépték, a teste tele ujjnyi vastag karmolásokkal, a két karja félig letépve leng mögötte. Az arca hófehér. Észre sem vesz, ahogy elfut mellettem.

A falutanács ismét összeül, mert Remva semmi mást nem ismételt, csak azt, hogy: – Senki sem mondta, hogy repülni is tud!

Az első áldozat, Hiké állítja, a lénynek nincsenek szárnyai, Gyór az orvos azonban biztos benne, hogy Remva repülést emlegetett.

– Gondoljatok csak bele, mennyit evett mostanában – így Gyór. – Talán olyan, mint a lovak. Egy ló minél többet eszik, annál több lába nő ki. Mi van, ha ez, ahogy eszik, szárnyakat növeszt?

Remva másnap meghalt, az egész falu kiment a temetésére. A menet megvárta, míg előkerülök az erdőből. Apa azt akarja, tanuljam meg a szertartást, de engem inkább a gyertyák lángja nyugtáz le, a mozgásuk, a színük, a fényük.

igazi vezetői döntés

Nem tudjuk meg, hogy a lény valóban növesztett-e szárnyakat, többé ugyanis senki sem jön vissza. Apa leállítja az egyéni akciókat, majd bezárkózik a szobájába. Anya szerint otthon kellene maradnom, és figyelnem, hogyan születik meg az igazi vezetői döntés... De én inkább kimegyek az erdőbe.

A madarak röptét figyelem, amikor kiszúrok valamit, aminek semmi keresnivalója sincs odafent. Olyan, mint egy repülő farönk. Pici szárnyaival olyan gyorsan csapkod, ahogy egy villár tudna.

Biztos vagyok benne, hogy észrevesz és megöl. Csak akkor döbbenek rá, hogy valójában nem felém repült, hanem távolodott tőlem, amikor eltűnik a szemem elől. A legszívesebben hazarohannék, és elmondanám mindenkinek, mit láttam, de akkor apa és anya életbe léptetné a „vézhelyzeti protokollunkat”, és attól óvjon az ég. Inkább fekszem a fűben dermedten, és nézem, amint a rukkmadár kivárja, hogy a sáró papa és mama elhagyja a fészket, akkor kitúrja a tojásait, és beletojja a sajátját.

#

Nem sokkal később látom, a vadászok beterelek az erdőbe a birkákat, hogy azokkal csalják elő a lényt. Még nem mozdulok. Az ég szürke lesz, a szél hideg és metsző, a madarak összebújnak fészkeikben, a buka mama leviszi kölykeit a földbe vájt odúba. A vihar elementáris erővel érkezik. A fákról letépi a leveleket, a bokrokat gyökerestől tépi ki, belekapaszkodom egy fa törzsén élő parazitanövénybe. A szél felkap, zászlóként lengek. Körülöttem mindenféle formájú és színű levél táncol, színrobbanás. De a vihar hirtelen el is csendesül. A földre pottyanok. Az erdő megváltozott, a fák egymásra dőlve fekszenek, a levelek szőnyegként borítják a földet. Lábamnál félig kopasz sáró tipeg el, a buka mama a földet túrja, beomlott az odúja, és csak az egyik kölykét sikerült kimentenie, de az is bénultan fekszik.

A falu jól viselte a vihart, kúp alakú házainkat ilyen időjárásra tervezték.

Apa kiküld pár felderítőt, de én látom meg elsőként, mi történt a vadászokkal. A gyűgyák ugyanis cipelnek valamit.

Egy emberi ujjat.

Aztán egy füldarabot.

Meg egy orrdarabot.

Fogakat.

Lábujjakat.

Azt hiszem, most képes lennék lecsapni őket. De hiszen csak az ösztöneiknek engedelmessé válnak, ráadásul öregek is már. A darabokat a hamarosan kikelő kicsinyeiknek viszik. Az útjuk nyílegyenes ösvényt jelöl ki. Épp egy kidőlt fán akarok átmászni, mikor meghallom. Igazából nem is tudom, mit hallok, talán... reszelős horkolást. Rádöbbenek, nem fa van alattam, hanem a lény. A szárnya megnőtt. Látom a karmos lábát, a csőrét meg a mellkasát, ami minden lélegzétvételnél felizzik, mintha tűz égne a tüdejében. Az orrlyukai füstölnek.

Lemászom róla.

#

Egyetlen vadász sem tért vissza, a felderítők csak pár elpusztult bárányt találnak. Az újabb falugyűlésen apa kénytelen felülbírálni az álláspontját: – Megpróbáljuk csapdába ejteni, de ha nem sikerül... *De csakis akkor*, ha nem sikerül, meg kell ölnünk. Ezt azonban el akarom kerülni, hiszen ez a hely az otthonunk. Az őseink is ezért maradtak életben.

vadászaink meghaltak

Ám a csapdába ejtéssel van egy kis probléma: vadászaink meghaltak. Apára marad a feladat, hogy kiképezze a péket, a fogadókat, a szívbetegeket, meg a falubeli többi férfit a

vadászeszközök használatára. Engem is próbálna, de jobban érdekel a zsákmányháló fonása. Legalábbis egy ideig, aztán inkább az erdőben heverészek. A fák közben visszanyeltek leveleiket, a bokrok befűrték gyökereiket a talajba. A buka mama elpusztult, egyetlen kicsinye eltűnt, legalábbis sehol sem látom. A megkopasztott sáró nem jutott a fészkébe, a kémek fiókái mocorognak a szinte feltörhetetlen tojásokban, szüleiket elsöpörte a vihar, senki sem segít nekik kijutni.

Mikor este hazamegyek, anya csodálkozva kérdezi: – Te visszajöttél?

Így tudom meg, hogy apa és a falu összes férfija elindultak elkapni a lényt.

#

Felriadok. Az ablakomon beszűrődő fényekből látom: ég az erdő. A tűz sebesen terjed, a letépett és elszáradt ágak könnyen lánggra kapnak. Házaink fából készültek, ha valamelyik meggyullad, lehetetlen megfékezni. A hőség iszonyatos.

Néhány nő azt kérdezi tőlem: – Mit tettek ilyenkor az őseink?

Nem tudom. Anya lerángat a pincébe. Bárhová, csak a pincébe ne! Nem tudok ellenállni, anya kétszer akkora, mint én. Belök a sötétbe, és rám zárja a pinceajtót. Ha kigyullad a házunk, ha egy parázs begyűjtja a tetőt, lesz ideje lejönni értem?

Egyetlen pici szellőzőnyílás van a pince falában, kis lyuk. Mikor gyerekkoromban az erdőben felbukkant pár vándor, akiket aztán megölt a goham-láz, apa és anya bezártak ide. Az egyetlen gyerekük vagyok, a falu egyetlen reménye, hogy továbbvigyem a már száz éve töretlen fejlődésünket. Ha akkor nincs az a szellőzőlyuk a falban és a pici fénysugár, megőrültem volna. Most is csak arra a pici fényes pontra figyelek. Csakis arra.

#

Anya másnap szabadít ki. A falu körül minden elégett. A fák kérge fekete és olyan vastag, mint a karom. A parazitanövények leégtek. A földet hamu borítja, a szél kísérteties hangon süvít. Hideg van, összehúzó magam.

Anya megölel, és azt mondja: – Mikor apád visszajön, minden rendben lesz.

Én azt hiszem, hogy apa..., hogy ő nem...

Körém gyűlik a falu többi nője. Mind tőlem várják, hogy szokásaink szerint megmondjam, mi legyen a következő lépés, azaz mit tettek ilyenkor az őseink. Addig állnak és néznek rám, míg az egyikük fel nem kiállt: – Ott! Ott egy *férfi!*

Ásem az, a sírásó. A háta görbe, az orra horgas, és elviselhetetlen szag lengi körbe. Ő a falu legidősebb lakója, senki nem tudja, hány éves, de már akkor is itt volt, mikor apa lett a főnök. Eddig senkije sem volt, most minden nő hozzá tartozik. A ruhái szakadozott rongyok; leveti, és a továbbiakban senki sem hordhat ruhát. Háza sem volt sosem, a sírok között aludt. Eztán a nőknek kell betakarniuk őt a testükkel. Egyedül anya nem megy Ásem mellé. Egész nap az erdei út mellett áll, nézi, jön-e apa.

A nők megkérdezik Ásemet: – Most, hogy minden elpusztult, mit tegyünk?

Ásem: – A halál elkerülhetetlen, de... addig is ünnepeljük az életet. Vannak állataink?

Hogyne lennének.

– Öljétek le mindet! Elő a legjobb receptjeitekkel!

Ásemről az a hír járta, hogy miután nem tudott részt venni a falubeli cserekereskedelemben, a holtak húsát ette.

Nem törődöm az ünnepség előkészítésével, inkább bemegyek az erdőbe. Ez azonban már nem az én erdőm. Nincs hová feküdnöm. A gyógyák új generációjának példányai nagyok, erősek, és mikor belemarnak a lábamba, vérzik. Agyon akarom nyomni őket, de a páncélzatuk kőkemény.

Menekülőre fogom.

Így futok a pékbe. Nem maradt belőle sok, a gyógyák már elhordták a nagy részét. Amit tudok, beviszem a faluba. Anya megrémül, mikor meglát, de mert nem apát hozom, visszaül az út mellé, és figyel tovább.

Felkeresem Ásemet, aki éppen az egyik juhász feleségével szeretkezik. Rá akarom venni, hogy temessük el a péket.

– Én már *...huhh...* soha többé nem fogok sírt *...huhh...* ásni – lihegi.

holtakat keresek

Az égett föld kőkemény, a sírásó lapátja beletörik. Eltart egy ideig, amíg apa eszközei között megtalálom az ásót, amivel a falu első házának alapját ásták. Most a péket temetem el vele. Nem akarok a faluban maradni, inkább az erdőt járom. Holtakat keresek. Megtalálom a kovácsot, legalábbis a felső testét, majd az egyik ácsot, meg valakinek a lábát. Az égből néha kém csap le, a csőre még a fák kérgébe is lyukat tud ütni. A koponyámat könnyen betörheti, menekülök.

Mikor visszatérek a faluba, anya mindig felugrik.

– *Csak nem...?! Csak nem... ?!*

De nem. Szerintem apát már nem találom meg. Aztán mégis. A bőre égett, a gyűgyák lyukat rágtak bele, és kipakolták; üres koromhüvely maradt belőle. Hazaviszem. Anya átöleli, és visít. Úgy szorítja apa koromhüvelyét, hogy széttörik, csak nagy halom por marad belőle.

Másnap anya meghal. Ő az utolsó, akit eltemetek.

#

A falu házai összedőlnek. Mikor a meztelen nők leölik az utolsó birkát, megkérdezik Ásemet, mit fognak mostantól enni.

– Hozzászoktam az éhezéshez, a nélkülözéshez. Nekem sosem volt semmi, és tudjátok, hogy éltem túl? Megragadtam minden lehetőséget, ami a kezem közé került – mondja, majd rám mutat. – Ha hozzászokik a gyomor, egy ember akár másfél hétre elég húst ad. Ha friss, akár többet is!

Nem várom meg, míg közbevesznek, menekülök, ők pedig követnek. Nem akarom megtenni, amit megteszek, de ha nem teszem, halott vagyok. A buka odújához futok. Az állat először rám akarja vetni magát, de inkább a nőkre támad.

Leroskadok egy fekete fa mellé. A felhők alja lapos, a tetejük habos, én pedig azt kívánom, bár visszakerülnék a régi erdőmbe.

#

Eső jön, elmossa a hamu nagy részét. A föld kemény és szürke, nem tűnik élőnek, vagy olyanak, amiben bármi meg tud maradni.

Én sem.

Nem figyelem, merre megyek.

Beleütközöm egy kidőlt fába.

Kikerülöm.

Néhány lépésnyire vagyok tőle, mikor meghallom reszelős horkolását.

Itt van mögöttem, alszik. Nagyon sokat nőtt, mióta utoljára láttam. A szárnya hatalmas, a mancsa gigantikus, a csőre is nagyobb, mint az egykori ágyam volt. És növesztett magának egy második fejet. A mellkasa ütemesen emelkedik és süllyed, ég benne a tűz.

sárga madárszem

Ezúttal nincs hová menekülnöm. Fel akarom kelteni, hogy elégessen, széttépjen, vagy tegyen, amit akar. Belerúgok, kiabálok, semmi. Előveszem ükapám kardját. Mielőtt beleszúrnám, új fején a szeme felpattan. Sárga madárszem, a legnagyobb, amit valaha láttam. A szemgolyója feketéjében tükröződöm.

Ekkor megemelkedik a mellkasa, és felizzik tüdejében a tűz. Kitátja a csőrét, visítani akar, felkelteni a másik fejet.

Nekem pedig bele sem kellene szúrnom a kardot, de a magam iránt érzett harag miatt megteszem. A lény kitárja hatalmas szárnyát, csap vele egyet, aztán feláll. Mekkora hatalmas dög... Nagyobb mindennél, amit valaha láttam. A két feje lehajol hozzám, megérezem a torkukból áradó hullagödör-szagot.

Rengeteg idő telik el.

Kinyitom a szemem.

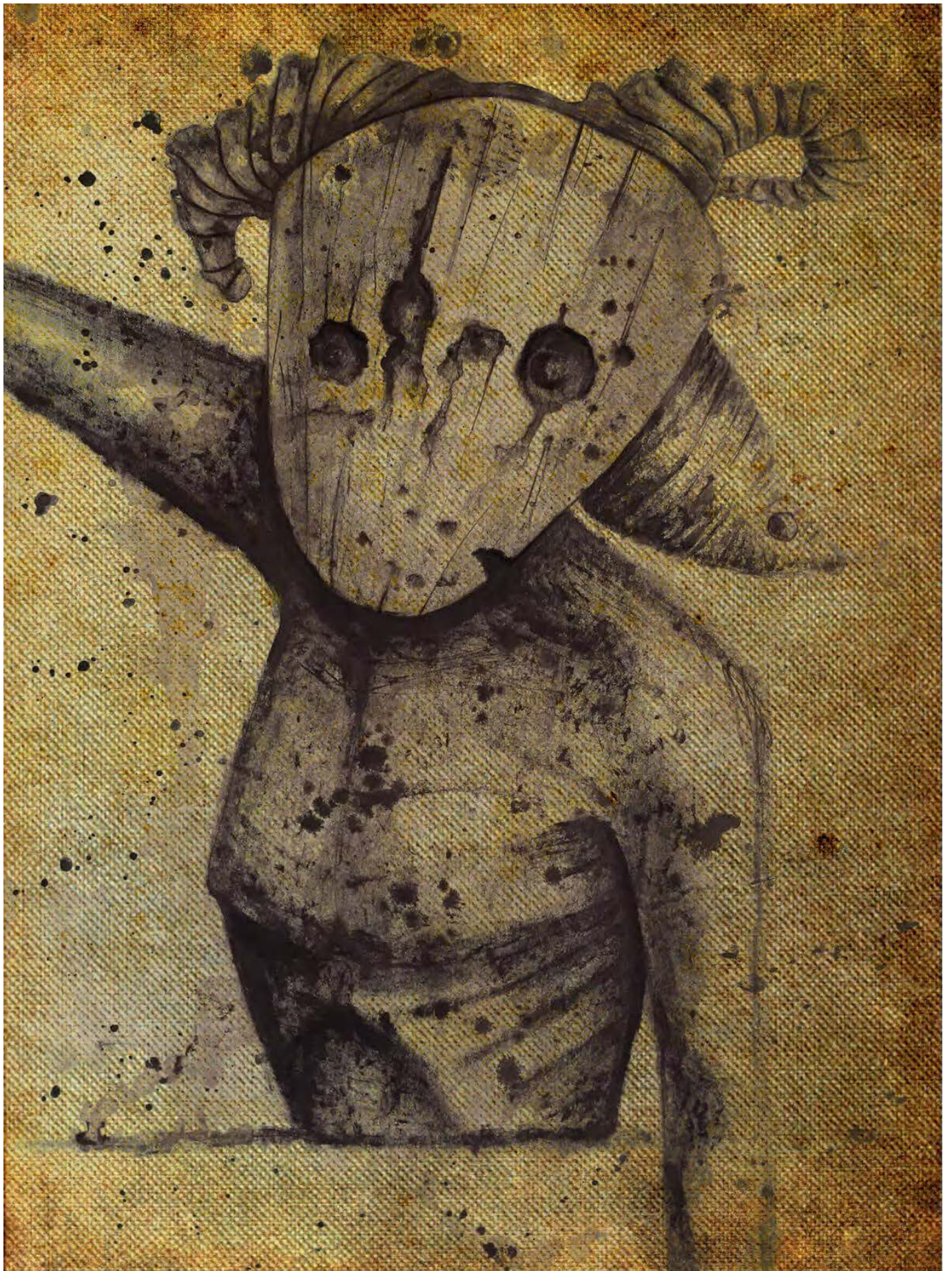
A lény tátott csőrrel fekszik előttem. Döglött. A mellkasában már nem ég a tűz, a kard elolvadt. Túl nagyra nőtt ehhez az erdőhöz, előbb-utóbb mindenképpen éhen halt volna. Hacsak nem áll innen tovább.

Úgy adódik, hogy én teszem ezt helyette.

#

Nincs otthonom. Cél nélkül sétálok a szénfekete erdőben. Megérezek valamit a talpam alatt, egy kis zöld növényt. Megijedek, hogy összetapostam, de nem, semmi baja. A szára ujjnyi vastag, és még egy pici levele is van. Előbb gyengéden meghúzódom, aztán erősebben, de nem tudom kitépni a földből.

Este nem tudok aludni, a hasam görcsöl. Amilyen sok halottal találkoztam mostanában, nem csodálnám, ha elkaptam volna valamit... Lehet, hogy a lény fertőzött meg. Köhögök. Kiköpöm a fogaimat, leesnek a körmeim. Az ujjaim megnyúlnak, a csontom átszúrja a bőrömet, és karommá válik. Nem tudok két lábra állni. A koponyám megnyúlik, csőröm lesz. A testem a fákéhoz hasonló, így rejtem el magam.

Szállni akarok, de nincs szárnyam – még nincs.

A mellkasomban tűz ég, de nem tudom kifújni – még nem.

Magányos vagyok, de érzem magamban a többieket. Elindulunk keresni egy helyet, ami nem utasít el, arra vár, hogy a miénk legyen. Egy sűrű, zöldellő erdő éppen megfelelne.

kép | Juhasz Sz, shutterstock.com

Csongor Andrea

UNOKA

[VADHAJTÁS]

2018-01-14 | VADHAJTÁS, VERS

Az anyakönyvvezető nem számított neki,
és anyám nem állhatott pap elé.
Édesnagymama úgy beszélt apámról: az.
A feltörhető barackmagokat letette a kőre,
ha nála nyaraltam. Nem adta a kezembe.

Pórusaimból tisztátalanság szivárgott,
bőrömrre száradt.
Virágot szedtem neki a mezőn, hiába.
Oda kellett raknom egy útszéli kereszthez.
Bambán léptem a feszülethez,
pipacccsal, selyemkóróval kezemben.
Súlyos árnyéka volt, szinte rám dőlt a test,
karja odaszegezve, kitárva:
kényszerítve áldásosztásra.
Mögüle tűzött a nap.
Felnéztem értőn. Letettem a csokrot.
Édesnagymama zárt szájjal bólintott,
és tartott Istenéhez tovább, kitartóan.
Én már mindvégig csak tőle.

kép | Brandon. flickr.com

Szilágyi P. Katalin

SZABADÍTÁS

[VADHAJTÁS]

2018-01-05 | NOVELLA, VADHAJTÁS

Soha nem képzeltem, hogy léteznek ilyen bűz, míg egy napon be nem nyitott az üzletbe. Akkoriban kis élelmiszerboltot vittem, szerintem a friss pékáru illata vonzotta oda. A mosdatlan test áporodott kigőzölgése elkeveredett a szeméttelep szagával, rohadó

fogak bűzével, avas zsír, fokhagyma meg olcsó bor bukásával. Külsőre egy pátriárka nézett rám, dús, őszülő haja az egybenőtt szakállal csigásan göndörödött, szemöldöke bozontjából csillogott apró, ravasz disznószeme. Fekete fogcsonkok bújtak meg ajkai mögött, vállán jobb napokat látott hátizsák, benne aznapi kincsek. Két Berkesi, teniszlabdák meg egy tolltartó. Választékos volt, tanult szakmáit emlegette meg a balsorsot, az elvesztett jogosítványt, a börtönt, ahonnan pár hónapja szabadult. Pedig csak lopott. Egyidősek voltunk. Két férfi. Megsajnáltam.

kettétört zápfog

Eleinte csak pénzt kapott, sietős szásasaimat gúnyosan fogadta, látszott, többre vágya, beszélgetésre, tanácsra, nőre, az életemre. Később ruhát vittem neki, vasalt ingeimet fitymálva forgatta, műszálas, mondta rá, majd eladom. Farmer nincs, kérdezte, azt szereti, könnyű, szellős, nem kell vasalni. Kapott egyet, haláláig hordta. Az elején kéthetente jött, aztán naponta, többször is. Télen el sem akart menni. Hajnalban, nyitás előtt már a falat támasztotta az üzlet sarkánál. Volt, hogy később mentem nyitni, ajándékot hagyott a rács mögé dugva. Két gombolyag sárga fonalat és egy kötőtűt, undorító szagú zacskóba csomagolva. Gyermeteg viccein ugatva nevetett, egyszer bizalmasan elmesélte, pörköltet evett egy ismerős csárdagazda jóvoltából, s kérte, nézném meg, nem maradt-e paprikás a szakálla. Másszor megmutatta kettétört zápfogát, ami csak akkor hasogatott, ha időjárás-változás készült.

Könnyű, kíváncsisággal teli viszolygást éreztem mellette, mint a kukkoló, aki saját biztonságos kis hasadékan leskelődhet egy másik világ történéseire. Sajnáltam és megvettem. Néha elmerengtem tücsök-létének szabadságán, máskor elborzadtam, ha az éjszakai eső megzörgette a redőnyömet, és félálomban elképzeltem nyomorát. Szabad és moráloktól mentes életét olykor irigyeltem: nem sújtották adók és áremelések, váratlanul lerobbanó autó vagy csőrepedés. Emberszámba vettem, és ő egyre ragaszkodóbb lett. Nehéz volt ragaszkodásának súlya. Nyomasztott a létéért érzett felelősség és kutyaszerű hűsége.

el Gato, flickr.com

Egyik nap hajszárítót hozott, a bontatlan csomagoláson árcédulával, kidobott könyvet, csorba vázát. Meg egy fényképalbumot, amiben idegen emberek hatvanas évekbeli ruhákban pózoltak. Ki dobja el a családját, tűnődtem, és kivettem a kuka tetejére az egész hóbelevancot. Másnap már nyitáshoz várt, vasvillaszemekkel. Az album jó, hasítsa ki a képeket belőle, mutatta hidegtől elformátlanodott ujjaival. Nem kértem, sem az albumot, sem a társaságát. Két hétre szakítottunk, aztán újra megjelent. Vég nélküli történeteit a boldog múltból legalább úgy untam, mint penetráns bűzét. Csak egy kávéra valót, főnököm, villogtatta szemét a szőrből, és szinte tapinthatóan éreztem irigységét minden iránt, ami az enyém. Elismerően legeltette tekintetét feleségem lábán, s hódolt neki lopott tulipánnal. Cinkossá vált a hangja, ha a napi bevételéről érdeklődött. A bőröm alá férközött, és úgy éreztem, szerencsés életem adóját törlesztem minden alkalommal, amikor feltűnik az ajtóban.

a nyál íze

Aztán üzletet váltottam. Nem, nem menekülés volt ez, bár titkon reméltem, nem talál rám az új helyen. Álmodtam vele. Baljósan holdas éjszakán verítékben úszva ébredtem, számban rezes volt a nyál íze, és éreztem a szagát, mintha az ágyam mellett állna és kutatva nézne apró disznószeme. Sötét órán, hazafelé sietve hallani véltem rekedtes hangját, csak egy kávéra valót főnököm, s rettegettem, rögvest megérezem mancsszerű kezének szorítását a karomon.

ElFabrO, flickr.com

Eltelt a nyár, és egy csepegős, őszi reggelen benyitott. Sovány volt, köhögős. Megverték, mutatta kézfején a véraláfutás szabálytalan foltját. Egy tanyán dolgozott egész nyáron, de nem fizették ki a lókupec cigányok a bérét, sőt a papírjait is elvették. Egy kávéra valót, főnök, kacsintott a régi cinkossággal, és éreztem, elvesztem.

mohó tekintet

Onnantól rendszeresen jött, az egyre intenzívebb bűz köpenyként borította. Újra felruháztam, zoknit és cipőt adtam neki. Száraz, ugató köhögése állandósult, s remegtem, mikor reggelente megláttam mohó tekintetét.

Akkorra már ebédet is én hordtam neki, hiába magyaráztam, hogy nem vagyok az apja, sem a gondviselő istene, vigye máshoz a nyomorúságát. Harákolva köhögött. Kicsit sós volt a tegnapi leves, nézegette elgondolkodva mocskos körmét, de legalább meleg volt.

Azt hiszem, akkor döntöttem el. Nem bírok emelni, rázta a fejét, mikor kértem, segítsen egy barátom csónakját felhozni a stégről. De azért kimentünk. Esteledett, rajtunk kívül csak a sirályok és a tó, esti. Hol a csónak? Ezek voltak az utolsó szavai. Mikor ernyedt testét a tóba fordítottam, azt gondoltam, megszabadítottam egy lelket a nyomorúságtól.

Azóta jól alszom. Bár, ha esős az idő, nyugtalan leszek, mikor a szél veri az ablakot.

felső kép | Karl-Heinz Kasper, flickr.com

Rigó Kata

ANYAI

[VADHAJTÁS]

2018-01-09 | NOVELLA, VADHAJTÁS

A negyvenes nő hellyel kínált, és a munkaköréről beszélt. A műhely célja visszaintegrálni a fiatalokat a társadalomba, mondta, és haját a füle mögé igazította. Nálunk mindenki nagykorú. Tíz fővel működünk. Jelen pillanatban, tette hozzá. Zöld volt a szeme. Mustárzöld, cirmos. Hunyorogva előrehajolt, kicsit mozdított a székén, a tincs kicsúszott a füle mögül, a szeme sárga lett. A legkülönfélébb okokból kerültek a

társadalom peremére, folytatta, de mind jobb sorsra érdemes ember. Ebben hiszek, tette hozzá szinte suttogva. Nikotinszagú leheletét is éreztem, amikor leszögezte, kizárólag szakoktató leszek, ő szociális munkás és pszichopedagógus, a többit hagyjam rá.

periférikus figyelem

Néhány alkalom után tudtam, hogy tényleg ráhagyhatom. Igyekeztem csakis a kézműves technikákról beszélni a kliensekkel, de szövés vagy bőrvarrogatás közben a periférikus figyelem sokszor bátorítóbb, mint az egyenes faggatás. Magukról is sok mindent elmeséltek. Én meg továbbadtam Évának, ő bólintott, igen, Bianka valóban kapualjban szült gyereket, és igen, elveszítette. Andris azért használ jogi terminusokat, mert négy éve csoportos garázdaságot követett el, Rita kataton skizofrén, szépen szedi a gyógyszereit, a színtelen hangja elárulja, Laci friss hajléktalan, mint Zoli, aki néhány hét alatt elköltötte az életkezdési támogatást.

Utógondozási hiba, tárta szét karját Éva. Nézd meg, márkás cuccokban jár, illatos. Ez volt a vágya, amióta az eszét tudja. Négyévesen kiemelték a családjából, most se pénze, se melója. Bejött a szállóra, befogadtuk. Kerestem neki OKJ-s képzést, de alig tud olvasni. Keddenként előbb bejövök, és olvasunk. Nagyon akar, menni fog neki, nem buta fiú.

Zoliról alig tudtunk valamit. Sejtettük, mikor szerezte hátára a hegeket. Ha elgurult egy szegecs, és lehajolt érte, néha láttuk a hosszú, vékony csíkokat. Gyöngyházás fényel csillogtak, mint a csecsemőkori oltások nyoma. És néha megvillant a haja közt egy árok. Akkora balta nincs, mondtam Évának. Lehet, hogy a feje még kicsi volt, találgatta. Zoli soha nem beszélt erről senkinek.

nyersen és bátran

A szövést utálta, apró bőrtárgyakat viszont szívesen készített. Különös mintákat festett vagy lyuggatott a kiszabott darabokra. Volt többféle előrajzolt motívum, azok nem érdekelték, csak a saját ötletei, nyersen és bátran komponált, mindjárt az anyagra. Kezdetben megpróbáltam rávenni, hogy tudatosabban tervezzen, készítsen vázlatot, de meg se hallotta. Aztán hagytam, mert egyedi táskái, tokjai mintha az Amazonas környékén készültek volna.

Erős volt, és könnyen dühbe gurult. Felugrott a székéről, kiabált. Éva halkán megkérte, menjen a dolgára, de ha akar, pár percre kimehet, míg lenyugszik. Zoli olyankor kirohant, hallottuk, ahogy a kukát rugdossa. Kérlek, Zolikám, a kukát ne lyukaszd ki, kell az még nekünk, rugdald inkább annak a nagy fának a törzsét, annak, ni, mutatta Éva az ablakból, Zoli pedig újra kiment, majd káromkodva jött vissza, hogy már nemcsak az ideg cseszi szét, a lábujja is fáj. És benn üvöltözött tovább.

Éva elmagyarázta neki, hogy hangoskodása mennyire zavaró – itt terápiás légkörre törekszünk, mondta. Milyen piásra? A többiek röhögtek, hát *terásra*, vágod, Zoli, nem? Vagy olyat még nem ittál? Zoli vállat vont, leült. Éva a vállára tette a kezét, de csak egy pillanatra, mert Zoli nem bírta, ha fogdossák.

Egyszer különösen felhergelte magát. Nem találta a Palmatextet. Az mindig eltűnt. Bármennyire ügyeltünk rá, elpárolgott. Zoli össze akarta ragasztani a szemüvegtokot, amire napok óta festegette a mintát. De nemcsak azért lett ideges, mert nem tudott ragasztani, hanem mert a Palmatextet ezúttal nem ő, hanem Laci szipuzta el. Felugrott a helyéről, kiabált, hogy most öntötte el a szar az agyát. Éva megint lassan, türelmesen kezdte, hogy jobb volna odakinn csapkodni, Zoli kicsörtetett, de nem talált semmit, amit szétüthetne-rúghatna, jött vissza, és a belső ajtót verte ököllel. Zolikám, nyugtatta Éva, az állagmegóvás is fontos célkitűzésünk, én megértem, hogy frusztrált vagy, de kérlek, vigyázz az értékekre. Zoli csak odapillantott, vörös volt a szeme a dühtől, és hatalmasat sózott megint az ajtóra. Megrepedt a pozdorjalemez. Már emelte az öklét a következőhöz, Éva tovább beszélt. Zolikám, tudom, hogy nagyon nehéz az életed, szívből együttérzek, de most legyél szíves...

Ökölcsapás, az ajtó átlukadt.

szemében szokatlan láng gyúlt

Zoli, próbálj lehiggadni! Alkalmazkodj az itteni terápiás légkörhöz, suttogta Éva, mintha fulladozna, mert különben – itt egy pillanatra elakadt, sárga

szemében szokatlan láng gyúlt, és hangját kieresztve fejezte be: különben úgy pofán baszlak, hogy a taknyodon csúszol ki innen!

Mindenki abbahagyta a munkát, és dermedten figyelt.

Zoli megállt, leeresztette az öklét. Elindult Éva felé. Kikerülte, visszaült a helyére. Tekintete egyszerre volt szomorú és sóvár, a düh eltűnt belőle. Lehajtotta a fejét, és az asztalon heverő bőrcsíkokra meredt.

Aztán megrántotta a vállát, és munkához látott. Vékony szíjjal összefűzte a tok két oldalát.

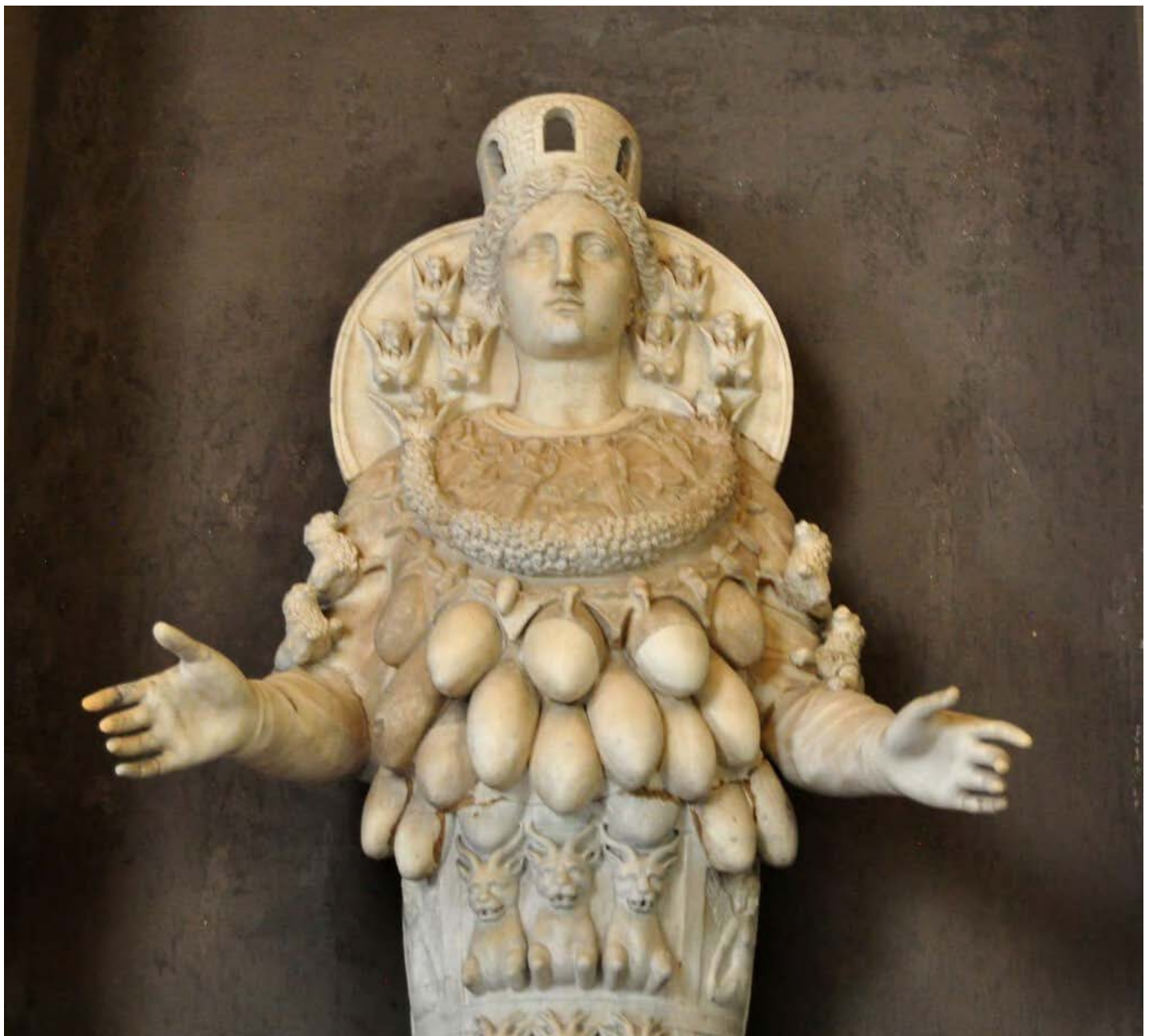
kép | shutterstock.com

Z. Karvalics László

ARTEMISZ UNOKÁI

KÖZELÍTÉSEK KOGNITÍV ÖRÖKSÉGÜNK FORRÁSVIDÉKÉHEZ
[VADHAJTÁS]

2018-01-12 | **ESSZÉ, VADHAJTÁS**

Körülbelül 2.6 millió évvel ezelőtt elődeink táplálkozása megváltozott: a húsfogyasztás aránya megnövekedett, és Shipman (2011) szerint az ember ökoszisztémában elfoglalt helye ettől kezdve radikálisan átalakult. Addig kizárólag *zsákmányállatként* élt, onnantól már *ragadozó* is. S mindez nemcsak életforma-váltást jelent, hanem a szakadatlan érintkezést szabályozó figyelmi mechanizmusok összetettebbé válását is. Addig zömmel a menekülést támogató jelző-riasztó képességeknek (és a hatékonyságukat növelő érzékelésnek) volt sarkalatos jelentősége, de akkortól felértékelődtek a prédaállatok elejtéséhez nélkülözhetetlen információs praktikák is, mint a rejtőzködés, a cserkészlet vagy a megtévesztés. Az információs kihívások szempontjából a prédaállat és a ragadozó szerepétől is eltérő viselkedést és képességeket igényel egy harmadik életforma, a *versengő dögevőé* (ahol a figyelem egészen másképp oszlik meg), s vannak még ettől is különböző, sajátos eljárások (például a komoly tervezést és gondosságot igénylő *mézrablás*), amelyekről a teljes kép kedvéért nem szabad elfeledkeznünk.

sikeres faj

A Homo erectus már kifinomult eszközökkel, csoportosan vadászik, a vándorlás mellett olykor rövidebb vagy hosszabb időre állandósodó szálláshelyekkel. Nagyjából másfél millió éves története során olyan fejlett vadászszerszámok készítéséig jut el, mint a Schöningenen mellett megtalált 400 000 éves lándzsák.**[1]** Sikeres faj: Afrikából indulva meghódítja Euráziát. A neandervölgyi embert „szofisztikált és bátor, felkészült és intelligens” vadászként jellemzi Gerrit Dusseldorp holland régész, aki még a különböző éghajlatok különböző faunáira különböző technikákkal veszélyes csoportjaik között is különbségeket tesz.**[2]**

Az őstörténet kutatói számtalan hipotézist állítottak fel, hogy a vadászó Homo sapiens mi különbözteti meg elődeitől. Csak a nyelvhasználat? A vadászszerszámok új, fejlettebb osztályai? Hogy nagyvadakat is elejt? Hogy már kutyák segítségét veszi igénybe? Ezekre a kérdésekre ugyanolyan nehéz válaszolni, mint állást foglalni a még átfogóbb elméletekről, amelyek a (modern) emberré válást magát, vagy a magasszintű tudatosságot (gondolkodást), vagy a tagolt nyelv kialakulását vezetik le a vadászatból,**[3]** mint elsődleges tevékenységből.

wikimedia.org

Határozott állásfoglalás esetén azonban könnyen úgy járhatunk, mint a nyelv keletkezését a *kommunikációs nyomásból* levezető spekulatív elképzelések megalkotói. Ezek évtizedes uralma akkor rendült meg, amikor az etológusok sorra mutattak rá a zsákmányt csoport-együtműködésben elejtő farkasfajták, afrikai vadkutyák, oroszlánok, sőt ragadozó halak nyelv- és eszközhasználat nélkül is tökéletes összehangoltsággal kivitelezett teljesítményére. A kegyelemdőfést a néprajzkutatók adták meg, akik számos példán igazolták, hogy a Föld legkiválóbb vadászai (a busmanok, az új-guineai eipók, az eszkimók, a malajziai szemangok) szinte egyáltalán *nem nyelvi eszközökkel*, hanem leginkább kézjelekkel koordinálják az akcióikat, de sokszor erre sincs szükségük: a tevékenység sodrában a *korábbi tapasztalatokra alapozó helyes egyedi döntésekre épül az eredményes csoportviselkedés*.

túlélési stratégiák

Ugyancsak jelentős zavarok forrása a sokáig szinte egyeduralkodó „vadászó férfi” hipotézis (Washburn és Lancaster, 1968), amely szerint a

munkamegosztásban (szinte) kizárólagosan a férfiak predesztináltak erre a szerepre. Mindevel nem elsősorban a nemi egyoldalúság a fő gond (Slocum, 1975), hanem a túlélési stratégiák köré szerveződő komplex kultúra megengedhetetlen leegyszerűsítése (hiszen abból nem hiányozhatna például a koordináció szabályozása, a szexuális viselkedés, a gyereknevelés vagy a gyógyítás gyakorlata). Ennek a vadászat csak egyetlen eleme, amelynek kiemelése azonnal háttérbe szorítja a létfenntartásban szintén megkülönböztetett szerepet játszó halászatot és gyűjtögetést, s nem veszi figyelembe azt sem, hogy a különböző élőhelyek különböző közösségei számára ezek egymáshoz viszonyított aránya is jelentősen különbözik. Arról nem is beszélve, hogy a vadászatnak is számtalan formája létezik egyidejűleg, és ezek között jelentős különbségek vannak az igényelt készségek szempontjából.[4]

A bizonytalan teóriák és a sok ellentmondás miatt a vadászat mint a kognitív evolúció motorja jó időre ki is került az érdeklődés fókuszából. Megőrizte deskriptív szerepét a civilizációs korszakolásban (halász-vadász-gyűjtögető társadalmak), de jellegadó tevékenységként szinte eltűnt a „tárgylemezről”, és különösen információs szempontból érdektelen terület lett.

wikimedia.org

1980-ban az olasz történész, Carlo Ginzburg izgalmas tanulmányt tett közzé, amelyben azt állítja, az apró jelekből helyes következtetésekig jutó lélekbúvár és detektív, illetve a képek hitelességét megállapító művészettörténész „módszerének” közös gyökere az orvosi működésmód. A tünetekből a kiváltó problémára következtetés, a szimptomától az Egészig jutás képessége – voltaképpen maga a jelentésadás, a *szemiózis* – azonban Ginzburg szerint jóval régebbi: egyenesen a *neolit vadászok nyomkövető tevékenységére* vezethető vissza.

a tudomány eredete

A nyomkövetés indiánregényekből és népszerű néprajzi irodalomból ismert romantikus narratívája[5] mellett Ginzburg megnyitotta az utat, hogy az állati nyomok jelentés-telivé

tételének teljes ciklusát (nyomkeresés, nyom-osztályozás, nyomolvasás, nyomkövetés) sokkal szélesebb körben vizsgálják. Louis Liebenberg két könyvében állítja, hogy ezek a képességek ugyanazok, mint amelyeket a tudományos kutatáshoz mozgósítunk, s így a nyomkövetés (tracking) vizsgálatával valójában *a tudomány eredetének* kérdését fürkésszük (Liebenberg, 1990 és 2013). Liebenberg évtizedekig végzett terepmunkát busman vadászokkal, és tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az induktív és deduktív okoskodás, a 'hipotézisalkotás-megerősítés' vagy a 'hipotézisalkotás – cáfolat – újrakonstruált hipotézis' ciklusok lefutása, s ezek mögött a verifikáció és a falszifikáció, az absztrakció és az általánosítás rutinja nyitja meg az utat a későbbi, tudományos praxishoz.

Még ha nem is neveztük prototudománynak, mindig is tudtuk, hogy a természeti népek botanikusok, zoológusok (és a megafaunán kívül a madarak és a rovarok nagy ismerői) vagy épp mikológusok, mindenféle gomba szakértői. A vadászok szükségszerűen lesznek anatómusokká is, hiszen a fogyasztás előtt nemcsak boncolnak, a szövetek és szervek morfológiáját felfedezve, hanem a különböző sérülések természetén keresztül a test biológiai szabályozásának számos titka is feltárul előttük (beleértve az emésztés[6] és az utódok kihordásának részleteit).

Másképpen: a vadászat átjárót nyit a személyes tapasztalaton és a nyelv megnevező erején túli „harmadik világba”, ahol – legalábbis Karl Popper nyomán – a világ megismerése és modellezése objektívvé tehető.

wikimedia.org

De ha ezt elfogadjuk (és nincs rá okunk, hogy ne tegyük), a tudományon kívül a *gyakorlati tudástechnológiák* ősforrását is itt kell keresnünk[7] – és meg is találhatjuk a *szekvenciális* tevékenység-tervezésben[8], annak gépesített válfajában (vagyis a

programozásban), a döntéstechnológiában és a didaktikában (módszeres ismeretátadásban).

Az evolúció az individuuum hatékonyságának javításával kísérletezett, de a tervezéssel olyan erő jelent meg, amely pusztán a cselekvés előzetes és tudatos kontrolljával, a valóság megelőző tükrözésével és a lehetőségek számbavételével már az eseménysorok megkezdése előtt meg tudja növelni azok sikerét, a többi peremfeltételtől függetlenül. Mithen (1990) régészeti eszközökkel is vizsgálható területként határozta meg a paleolitikum és a mezolitikum vadászainak *kultúrába ágyazott individuális döntéseit*. Belátható továbbá, hogy minél komplexebb egy vadásztechnika, annál több egyedileg azonosítható lépés tartozik hozzá, s a tervezéskor annál több szekvencia kapcsolódik láncba, tehát annál több lépésben kell „előre gondolkodni”. A variációk számbavétele pedig elképzelt jövő-állapotok megjelenítését jelenti: olyan, mint a képzeletjáték, amelyre az összes rejtvényforma épül (s amelynek alaptípusairól feltételezik, hogy időben messze az ókor előttié).^[9]

Az eszközhasználattal párosuló tervezésből nő ki az automatizálás (programozás) ősfarmája, amelyre nagyszerű technikatörténészünk, Endrei Walter (1992) mutatott rá: nézete szerint a mai számítógépekhez vezető történeti út első nagy lépését a neolitik vadászok önkioldó csapdái jelentik.

a legmegfelelőbb pillanatban

A csapdák elterjedéséről és tipológiájáról Korompay Bertalan állított össze monográfiát (Korompay, 1984). Az egész technológia kulcsa egy különleges mechanizmus. Nemcsak az

erőhatás kiváltása fontos, legalább ennyire meghatározó, hogy ez az erőhatás csakis a legmegfelelőbb pillanatban érvényesüljön. Emiatt mesterkedték össze leleményes vadászok az energia tárolását és felszabadítását biztosító kioldó (elsütő) szerkezetek korai formáit.

A késleltetést, a valóság egy darabkájának tudatos átalakítását egy elvárt és elképzelt eseménylefutás feltételeinek megteremtésével számos más prototechnika is biztosította. Valójában már az imitált állati hívóhangok is ilyen szerepet töltenek be, de a veremhasználat és a hurok (ahol a lépő állat súlya, illetve lépésszöge adja az azonnali erőhatást) teszi egyértelművé az eszközhasználó jelleget. A lépezés esetében elég, ha a ragasztóanyag találkozik a kistestű zsákmány (madár, rágcsáló) testével. Valamennyiben közös a 'ha-akkor' szerkezet: vagyis annak elkerülhetetlen szükségessége, hogy egy adott cselekvés megkezdése előtt el kell képzelni majdani eseménylefutást, és annak természetéhez igazodva kell elvégezni műveleteket. Nem is akármilyeneket: olyanokat, amelyek a lehetőségek szerint mindenképp a *kívánt* végeredményhez vezetnek.**[10]**

louvre.fr

Az önkioldó csapdához legközelebb álló technikák (a mérgezett nyílvevő vagy lándzsahegy) esetében[11] egyértelmű, hogyan helyettesíti a fizikai erőhatást némi késleltetés után a biokémiai hatás. Míg a csapdák esetében az erő forrása teljes egészében a csapdához használt anyag (elsősorban fa), itt aktív emberi beavatkozás nélkül nincs teljes eseménylefutás, és az energiaigényt továbbra is a test ízületei – főleg a fantasztikus energiátárolási képességű vállak – elégítik ki. Emiatt a lándzsás-íjas vadászat programozásként és automatizációként alacsonyabb szintet jelent (még ha a toxizálódás[12] szakaszában már teljesül is az a feltétel, hogy a kimenethez már nincs szükség beavatkozásra). Az önkioldó csapda viszont, amely képes egy teljes programciklus végrehajtására, már *majdnem teljes értékű gép* is: csak azért nem nevezhető már gépnek, mert kiélesítése még mindig emberi erő, és nem mesterségesen előállított energiaforrást igényel (ellentétben a programozáshoz vezető út következő lépéseivel, a vízemelővel és a malmok bütykös tengelyével, ahol a vízenergia veszi át ezt a szerepet).

mintha egy tankönyvből

A vadászathoz köthető intellektuális szerszámok sora ezzel még nem ér véget. Állatok, állati nyomok, állati élethelyzetek[13] és vadászhelyzetek képi ábrázolásával a

legtöbb ismert barlangművészeti lelőhelyen találkozunk, de ezek mennyiségét, változatosságát vagy pontosságát ritkán hangsúlyozzák. A niaux-i barlangban (Pireneusok) például *„bőlénypaták pontos rajzolatait találjuk, amelyek olyanok, mintha egy tankönyvből másolták volna azokat. Más barlangokban különféle vadállatok párzási harcának és szerelmi játékának természetű ábrázolását látjuk. Vannak olyan rajzok, amelyeken feltüntették a mamut és a szarvas szívét és belső részeit, mások pedig azt szemléltetik, hogyan lehet a vadat csapdák, dárdák és hajító szigonyok segítségével zsákmányul ejteni”* (Wendt, 1972: 9–10).[14]

Wendt (1972: 9) számára nem kétséges, hogy ezek az ábrázolások *„reális, gyakorlati célt... szolgáltak. Oktató-szemléltető eszközök voltak”*. Hasonló következtetésre jutnak a „mamutok szentélyének” nevezett rouffignac-i barlang kutatói is, akik szerint az anatómiai pontosságú rajzok a vadászat biztonságát szolgálták, mert kiemelték a megsebzés ideális pontjait.[15]

A valóság hű megjelenítésnek tehát elsősorban „oktatástechnikai” szerepet tulajdonítanak, némiképp áthangolva a képekre elsősorban műalkotásként[16] vagy szimbolikus értelmet hordozó objektumként tekintők kiindulópontjait. Az utóbbiak szinte kivétel nélkül spirituális-mitikus (Donald, 2001:250), szertartási-mágikus vagy rituális tevékenységeket állítanak a szimbolizáció mögé. Mivel a különböző ember-állat hibridek (kimérák) elterjedt ábrázolásai egyértelmű kapcsolatba hozhatóak a sámánizmussal, és kölcsönösen összevethetőek számos néprajzi adattal, valamint szinte minden ismert kozmogóniában állat-héroszok testesítenek meg változásokat és entitásokat (olykor egész közösségek isten-előideiként), nehéz is volna ettől eltekinteni.[17] A kérdés sokkal inkább az, hogy időben hogyan alakulnak és keverednek egymással ezek a funkciók.

wikimedia.org

Hasonló dilemma jelenik meg a legfőképp állatokról elnevezett csillagképek esetében. Mennyi a praktikus navigáció-támogatási funkció, mennyi a paleoasztronómia, és mennyi a mitikus-szimbolikus tartalom?

Ebből a szempontból az Artemisz-mitológéma érdemes különleges figyelemre. A lúdöktől importált görög istennő elsősorban a vadászat és a vadállatok úrnője (jelzői melléknevei: Nyilakat ontó, Nyílszerető, Zajongó, Vadúzó). Diktyinna („hálós”) néven is említik (Grüll, 2014:42), jelezvén, hogy a halászat sem maradhat ki a képzetköréből.

Ám legalább ennyire tisztelik a Hold és a világítás, a fény istennőjeként is. Mindezt még egyben tarthatná az éjszakai vadászat képzetköre, de akkor miként lehetne társítani ahhoz, hogy szűzként a nők és a gyermekek védelmezője, a szülések segítője, tehát termékenység-istennő is? S ha a csillagok megfigyelésének részeként a Hold és annak 29/30 napos ciklusa jól párosítható a nők termékenységi ciklusához és annak megfigyeléséhez, hogyan kapcsolódik mindehhez a vadászat, az elsődleges jelentés?

[18]

szenvedélyes viták tárgya

A válaszhoz szükséges roppant méretű művelődéstörténeti kalandtúra helyett inkább vegyük észre, hogy amikor ezeket az összefüggéseket vizsgáljuk, a képi

ábrázolásokon túli legkorábbi jelhagyó tevékenység kezdeteinél járunk. Mai napig szenvedélyes viták tárgya, hogy van-e kapcsolat a barlangokban (köveken, csontokon) ábrázolt állatok és a rajtuk vagy körülöttük talált pontok között (és ha igen, az vajon miféle?) Netán az adott állathoz kötött/róla elnevezett csillagkép darabjai? Vagy egy Holdnaptár bejegyzései? (Pásztor és Priskin, 2010) Vagy egyszerűen számjelek, a húszas számrendszerben?

Jellemző, hogy egy Spanyolországban talált, közel 14 ezer évesként meghatározott 18x13 centiméteres kőlapot újabban hegyeket és folyóíveket ábrázoló térképként azonosítanak a kutatók, s a hegyoldalon jól felismerhető kőszáli kecskék mellett madártojás- és gombalelő helyek azonosítását is feltételezik. De talán a szerszámokhoz használt kovakőét is. Esetleg az egész lapocska a vadászattervezést

támogató eszközként szolgált? Nem zárják ki a mesemondáshoz használt illusztrációs funkciót sem (Utrilla, 2009). S mivel szaporodnak a leletek, amelyek 8–30 ezer éves, térképszerű alkotásokat hordozhatnak, előbb-utóbb talán tisztábban láthatunk a korai jelhagyással kapcsolatban. Addig is idézzük fel a Csang Cie legendát, amely az írásjelek feltalálásának dicsőségét a Sárga Császár „madarak és vadak nyomait tanulmányozó” hivatalnokának tulajdonítja. Nemcsak az írásjelek formája és a nyomok formája közti azonosságról van szó. Inkább a felismerésről, hogy a forma jelentésteli lehet, és különböző jelekkel kifejezhetőek a különböző hangok is.

Valamennyi, az eddigi áttekintésben érintett „intellektuális szerszám” esetében igaz, hogy a főtevékenység (esetünkben: a vadászat) mellett mindig szükség van egy kiegészítő tevékenységre is, amelynek segítségével a jelentések világába hatoló elme hatékonyabbá tudja tenni a főtevékenységet. Ennek a tanulmánynak a folytatásában ezt a kiegészítő tevékenységet helyezzük nagyító alá: a beavatkozás nélküli cselekvést, a *megfigyelést*, amely az információs viselkedés valamennyi innovációja mögött ott toporog.

Csang Cie jó utastársunk lehet ehhez is, hiszen a kínai ikonológia mindig négy szemmel ábrázolja: ő az éber megfigyelő őstípusa.

wikimedia.org

Irodalom:

Bickerton, Derek – Szathmáry, Eörs (2011): *Confrontational scavenging as a possible source for language and cooperation*, BMC Evolutionary Biology 11:261 (1–7).

Donald, Merlin (2001): *Az emberi gondolkodás eredete*, Osiris Kiadó, Budapest

Endrei Walter (1992): *A programozás eredete*, Akadémiai Kiadó, Budapest

Ginzburg, Carlo (1980): *Morelli, Freud and Sherlock Holmes*. Clues and Scientific Method History Workshop 9:7–36. Kötetben, változatlan címmel: Eco, Umberto and Sebeok, Thomas J. (Eds.): *The Sign of Three*, Indiana University Press 81–118.

Grüll, Tibor (2014): *Halászat, haltenyésztés és halszószygártás a Római Birodalomban*, Ókor 3:36–51.

Korompay Bertalan (1984): *Csapdafélék. A vadászat összehasonlító néprajzához*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2. kiad.

Laming, Annette (1969): *Őskori barlangművészet. Lascaux*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest

Liebenberg, Louis (1990): *The Art of Tracking. The Origin of Science*, David Philip

Liebenberg, Louis (2013): *The Origin of Science. On the Evolutionary Roots of Science and its Implications for Self-Education and Citizen Science*, Cyber-Tracker, South Africa

Mithen, Steven J. (1990): *Thoughtful Foragers. A study of prehistoric decision making* Cambridge University Press

Morgan, Marlo (1996): *Vidd híret az igazaknak*, Magyar Könyvklub, Budapest

<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/igazak1.html>

Pásztor Emília – Priskin Annamária (2010): *Történelem előtti csillagászok? Modern mítosz alkotta ősi tudás*, Természet Világa, 12: 555-558.

Service, Elman R. et al. (1973): *Vadászok, törzsek, parasztok*, Kossuth Könyvkiadó

Shipman, Pat (2011): *The Animal Connection: A New Perspective on What Makes Us Human* W. W. Norton & Company

Slocum, Sally (1975): *A gyűjtögető asszony: férfi egyoldalúság az antropológiában*. A fordítást közli: Hódosy Annamária feminizmus-kurzus szakirodalmaként

<http://whistler.uw.hu/meri/szakirodalom/slocumgyujtogeto.htm>

Utrilla, Pilar et al. (2009): A palaeolithic map from 13,660 cal, BP: engraved stone blocks from the Late Magdalenian in Abautz Cave (Navarra, Spain), *Journal of Human Evolution* 2:99–111.

Washburn, S. L., and Lancaster, C. S., (1968): „The Evolution of Hunting“, in: R. B. Lee and I. DeVore (Eds.): *Man the Hunter*, Chicago (Aldine Publishing Company) 1968, p. 293–303.

Watson-Werran, Helen – Turnbull, David (1995): *Science and Other Indigenous Knowledge Systems*, Chapter 6. In: Jasanoff, Sheila et al. (eds.) *Handbook of Science and Technology Studies* 114–140. SAGE

Wendt, Herbert (1972): *Noé nyomában. Az állatok felfedezése*, Gondolat, Budapest

Jegyzetek:

[1] A mai atlétikai gerelyekre emlékeztető, két méternél is hosszabb, professzionálisan kialakított és megmunkált eszközökből négyet is találtak, sok ezer állatcsont között, s azokat a *Homo heidelbergensis*hez, a neandervölgyiek őséhez kötik. A Hartmut Thieme által meglett és feltárt lándzsákat bemutató futurisztikus kiállítást l. itt: <http://iglhaut-vongrote.de/en/projekt/the-schoeninger-spears-man-and-hunting-400000-years-ago/>

[2] Kutatásairól részletesebb ismertető itt: www.sciencedaily.com/releases/2009/05/090514084115.htm

[3] Vagy a különleges kihívásokat hordozó versengő dögevésből (confrontational scavenging), ahogy Bickerton és Szathmáry (2011) teszi.

[4] Gondoljunk arra, hogy a két-három naponta esedékes üldözéses-kifárasztásos vadásztól, amely tipikusan a prédaállat és a vadász játszmája, milyen óriási távolságra van a sokszereplős, tereléses, állatok egész csordáit csapdába ejtő, raktározás-orientált praxis, amely évente egy vagy két alkalomra szorítkozik.

[5] „A bennszülöttek olvastak a nyomokból, mindig tudták, milyen állat jár a közelben. Már gyermekkorukban elsajátítják a gyors megfigyelés módszerét, és azonnal képesek megállapítani, hogy lépegető, szökdecslő vagy kúszó lény hagyta-e nyomát a homokon. Lábnyomukból felismerik egymást, de a lépés hosszúsága alapján még azt is meg tudják mondani, egészséges-e a másik, vagy mi a baja, ha lassabban jár. Sőt, a legkisebb eltéréstől nagy valószínűséggel helyesen következtetnek a vándor úti céljára. Érzékelésük sokkal fejlettebb, mint a más kultúrákon nevelkedett népeké. Hallásuk, látásuk, szaglásuk kifinomultsága szinte már nem is emberi. A lábnyomokból sokkal többet olvasnak ki, mint amennyit a közönséges emberi szem látni képes”. (Morgan, 1996). Érdekes, hogy lengyel rendőröknek egy Winnetou-kurzusnak nevezett tréningprogramot szerveztek, ahol sziú indiánok tanították őket nyomkeresésre.

[6] Wendt (1972) említi, hogy az egyik őskori barlangrajz egy vidra ábrázolásánál megmutatja gyomrának egész tartalmát, a sok halat, melyet a falánk állat elnyelt.

[7] A két terület közös megnevezésére a tudomány- és technikaelmélet ma a szinte lefordíthatatlan „*indigenous knowledge systems*” kategóriát használja (Watson-Werran és Turnbull, 1995).

[8] Washburn és Lancaster (1968:296) szerint a vadászat „férfiak együttműködése, mely számos állatfaj, terület és technikai készség tudására épülő *eltervezett tevékenység*” (Idézi: Slocum, 1975), kiemelés tőlem.

[9] Avval, hogy a röppályát el kell képzelni, és számba kell venni a préda felé közeledő tárgyat (legyen az lándzsa vagy nyílvevő) esetleg eltérítő hatásokat, voltaképpen a célzás és annak gyakorlása is részben ide tartozik.

[10] Az elejtett állatok húsának *tartósítására* kidolgozott eljárások is ugyanezt a 'ha-akkor' szerkezetet követik, és változatosságukkal egyszerre tükrözik az innovációs nyomást és annak a képességnek a megjelenését, hogy a Homo már nemcsak a jövő megelőző tükrözésére képes, hanem annak *alakítására* is. Azzal, hogy majdani állapotok feltételeit változtatja meg, kiszakad az idő és a cselekvés azonnalításából (amit az idő másik irányába a memória forradalmainak köszönhetünk).

[11] Ázsiában a sisakvirágot, Afrikában a sztrichnincserjét, Amazóniában többek között békamérget használtak. Számos adatot tártak fel, amelyek a babilóniai és a görög-római időkben elterjedt vadászati méreghasználatot illusztrálja. Egyiptomban az *Acokanthera* nevű növény fás gyökeréből kivont nyílméreganyagot tartalmazó négyezer éves fegyverek kerültek elő. Valentina Borgia prehisztórikus fegyvereken is talált többfajta méreganyagot, és nagyjából 30 ezer évre vezeti vissza a mérgezéses vadászat történetét.

[12] A toxin szó is az új görög megfelelőjéből származik.

[13] A híres képet, a 'gázlón áthaladó szarvasokat' kivételesen csontba karcolták. Az agancsosok mellett nagy halak is szerepelnek, érzékeltetve, hogy a jelenet vízben játszódik.

[14] Költői fogalmaz Annette Laming, Lascaux nagy ismerője. „*Kőkori őseinket a vadászat közben kifejlődött megfigyelőképességük segítette, hogy a pihenő, ugró és dühösen fújtató állatok testét szinte anatómiai pontossággal, ugyanakkor mindig a lényeket kiemelő nagyvonalú leegyszerűsítéssel jelenítsék meg*” (Laming, 1969).

[15] <http://www.donsmaps.com/cavepaintings3.html> [Letöltve: 2008-06-12]

[16] A mérethelyes állati körvonalakon és a színkezelésen kívül a mozdulatábrázolást szokás kiemelni. A mozgást több pár láb egyidejű megjelenítésével érzékeltető alkotásokban pedig néhányan egyenesen az animációs technika előfutárát látják.

[17] A sámánizmushoz kötődő gyakorlatokon kívül néhány újonnan előkerült lelet is jelzi, hogy a szimbolizációval az eddigiekhez képest is sokkal komplexebben kell foglalkozni. Horvát régészek egy 6500 éves kunyhó falára erősített szarvasagancsra bukkantak, a Catalhöyüknél jó ezer évvel idősebb (tízezer éves) Boncuklu Höyük lelőhelyen pedig szabályos körbe rendeződő kis házacskák egyikének falában találtak vadállat-koponyát. (Más kérdés, hogy ugyanezen a leleteknek elvileg létezik profán értelmezése is: az agancs betöltheti fogas szerepét, a koponya a falban lehet tároló funkciójú). Az állat-eredetmitoszok tárgyiasított variációi az állatot ábrázoló nemzetség- és családjelek (tamgák), amelyek Eurázsia nomád népeinél és Észak-Amerika indiánjainál terjedtek el.

[18] 2017 őszén jelentették be a régóta keresett Artemisz-szentély megtalálását, amely talán segíthet néhány dilemma elosztatásában. Az Artemiszionra svájci régészek bukkantak Évia szigetén, Amarüntosz falu közelében.

Jámborné Balog Tünde

IMPRIMÉ

[VADHAJTÁS]

2018-01-19 | NOVELLA, VADHAJTÁS

A Steinherzet Erzsébet királyné megtalált szobrának újraavatásán, egy múzeumkerti ünnepségen láttam utoljára. Hetven éve dacára épp oly friss volt és lenyűgöző, mint annak idején a gimnáziumban, valósággal sugárzott, mert a díszvendég Habsburg

főherceg közelébe sodródott a tumultusban, és miután néhány pillanatig szemben állt vele, a magyar történelem utolsó királyfija kezét nyújtott neki, a nyugalmazott tanárnőnek.

Képzeld, kislányom, kezét fogott velem! Egy igazi királyfi, mondta lelkesedve a Steinherz nekem, mert történetesen ott álltam a közelében, és úgy vélte, ha valaki, hát én megértem, hogy az imént a történelemmel parolázott.

időörvény

Hazafelé jövet, a Vizes utcába befordulva – mint már annyiszor – elkapott és megpörgetett az ótemplom melletti időörvény, talán ezért jutott eszembe ez a negyed századdal ezelőtti kis epizód, de az is lehet, hogy az elem táruló látvány idézte föl a múltat, mert hajnalban esett, és az autógumik a vizes aszfalra préselték a sarki juharfa szárnyas leveleit, a behajló ágak alatt sűrűbb, távolabb egyre ritkuló aranysárga mintázatot rajzolva az út fekete sávjára, ahogy a lábam alá tekeredett, mint egy vég kibomló selyem; gyerekkoromban divatos volt ez a nyomott mintás kelme, anyámnak, a barátnőinek és persze a Steinherznek is volt imprimé ruhája, úgy festett benne a Karády-frizurájával, mint a negyvenes évek dívái a Színházi Élet lapjain, csak nagyszélű kalapot nem viselt, pedig jobban illett volna hozzá, mint a sarló-kalapácsos osztálynapló a hóna alá, ám akkoriban szekrénypolcokon lapultak a drága kalapcsodák régi szerelmeslevelek és kiürült ékszeres kazetták társaságában – utóbbiak tartalma a háború után cukorra, lisztre, zsírra cserélődött –, az ötvenes évekre micisapka és fejkendő lett a módi, traktoros lány és bányász-kislány volt az ideál, csak egy-két elszánt vénkisasszony merte felvenni molyrágta tokkalapját, hogy abban osonjon el a hajnali misére, szaporán hátra tekintgetve, nem követi-e valami gyanús alak, kezében plajbással és jegyzetfüzettel.

A Steinherz is arra hivatkozott az értekezleten, ahol megintette direktora – egy kiugrott jezsuita, tejszagú fiatal feleséggel és két folyton sivalkodó kisgyerekekkel az alagsori szolgálati lakásban –, hogy az ótemplomi istentiszteletre kizárólag kísézőként jár, édesanyja nehezen mozog, idős is már, hiába próbálkozik az átnevelésével.

elég volt ránézni

A Steinherz magyart és történelmet tanított a gimnáziumban, a fiúkat magázta, minket, lányokat tegezett, és egy titokzatos szerelem mendemondái lengték körül, egyesek szerint menyasszony volt, mások azt suttogták, hogy az apja kívánságára szakított a vőlegényével, de titokban azért találkozik vele, *hosszá utazott, a nagy Ő-höz*, állította egy bejáró, aki látta felszállni a hajnali pesti vonatra kis lakkbőrönddel a kezében egy iskolai szünetben, de biztosan nem tudott róla senki, ám elég volt ránézni, skarlát betűt írt homlokára a szenvedély, lila árkokat festett a szeme alá, és akár csipkeblúzban, akár imprimében vonult be az olajos padlójú, lepusztult tanterembe, szoknyáját antik tragédiák szele lebbentette, az kapott bele feketén fénylő, ondolált hajába, a katedra koturnussá

magasodott cipősarka alatt, és amikor megszólalt, felforrt körülötte a levegő, zengő altjától magához tért a marxizmus által kerékbetört, megnyomorított történelem, csontjai összeforrtak, sebei behegedtek, és egyenes gerinccel lovagolt be az összefarigcsált padok közé.

A Steinherz, ejtettük áhítattal a nevét, csak azok az elvetemültek, akik nem rajongtak érte, csúfolták Lizának; pár éve az egyetemen a professzoroknak még őnagysága volt, a népi kollégista fiúk viszont letegezték, amitől úgy megijedt, hogy elfutott, és meg sem állt a Dóm téri leánykollégiumig, aztán tanárelvtársnő lett a Petőfi utcai általánosban, az osztályában viszont Lizike pajtás. Képzeld – tárta szét karját, mikor az életéről faggattam – a negyvenéves találkozásjukon megajándékoztak egy virágos cseréptállal, amire ráírták ezt a Lizike pajtást. Nézd! itt vagyok örökre beleégetve, mutatott rá, és nem tudtam eldönteni, hogy a sírás vagy a nevetés fojtogatja.

Az apja kőfaragó volt, sírköves – családjukban férfiágon hagyományozódott a mesterség –, és a református ótetemővel határos elvadult kertben, ahol a Steinherz felnőtt, gránit és márványtömbök heverték szanaszét, babázás helyett a műhelyben fölszedett kődarabokkal játszott kiskorában; csukott szemmel, tapintásról fölismerte a durva szemcséjű gránitot, a reszelős homokkövet, a márvány éles töréseit, és temetőket épített belőlük az orgonabokrok alá, egész nekropoliszokat, amíg a szomszéd gyerekek sántaiskoláztak vagy gödöri rókáztak az utcán, ahová őt nem engedték ki soha, vágyakozva nézte az ugróköteles, mezítlábas kislányokat, de amikortól fel bírta emelni a vésőt meg a fakalapácsot, összeszorítva száját az erőlködéstől, megpróbálta bevésni egy törött márványlapba az aznap tanult betűt, így, mire eljutottak a zsé-ig, a kőtáblára is felkerült, ha kajszán és girbegurbán is, az ábécé. Apjának adta születésnap ajándéku, és az öreg Steinherz kis híján elsírta magát, majd pár évvel később maga vezette be lányát a betűvésés mesterségébe, annak ellenére, hogy meggyőződése szerint lányoknak fölösleges effajta haszontalansággal foglalkozni, *egy lány főzni tanuljon meg*, füstölgött, amikor a polgári után szóba jött a gimnázium, *egy lány menjen tánciskolába; olyan báli ruhát csináltass, hogy ő legyen a legszebb*, mondta a feleségének, de végül beadta a derekát, és a Steinherzet – az ő *Lizikéjét* – elvitte beíratni abba a nagy, sárga, börtönszerű épületbe a Sóház utca elején, ahol akkor még híre-hamva sem volt a koedukációnak, az óraközi szüneteket a lányszobában töltötték nevelőnő felügyelete alatt (az illető hölgyet *Likőrként* emlegette a tiszteletlen ifjúság, sőt a férfiakból álló tanári kar pajzánabb tagjai is), meg is lepődött, amikor az ötvenes évek elején visszatért a régi iskolájába tanítani, fiúk-lányok vegyesen nyüzsögtek a kopár udvaron olyan közelségben egymáshoz, ami elképzelhetetlen lett volna diákkorában.

illetlen gondolatok

Az apai tilalom ellenére – de anyai jóváhagyással – még polgárista korában beiratkozott a Lakatos kölcsönkönyvtárba, ahonnan elsőnek a *Színek és éveket* vette ki, és ez a regény akkora hatással volt rá, hogy örökre eljegyezte magát az irodalommal, a polgári befejezése utáni nyáron pedig Kamenszky Miskával is, az apja tehetséges tanoncával, aki a rekkenő hőségben épp annak a kert és temető határán álló fehérnyárfának az árnyékában faragta a

sírszobrokat, amelynek tövében a tizenöt esztendőös Steinherz Eliza latin különbözeti vizsgára készült Catullus sorainak fordításával bíbelődve, és valahányszor felnézett a szótárból, pillantása végigsiklott Kamenszky Miska széles vállán és verejtekéntől gyöngyöző, sima hátán, ellenállhatatlan vágyat érezve, hogy ujjbegyeit hozzáérintse a fiú egyenletesen leburnult bőréhez, megtapintsa az alatta kígyózó izmokat, végigzongorázzon gerince gyöngysorán, és beletúrjon csapzott szőke hajába, ám ezek a váratlanul rátörő képtelen kívánságok néha olyan szégyenkezéssel töltötték el, hogy égő arccal felugrott ültéből, és beszaladt a házba, ám az emlékképektől és a nyomukban járó illetlen gondolatoktól nem védték meg a falak, ráadásul maga a természet is felcsapott kerítőnek: egyik ilyen megfutamodásakor az utcai hársak és a temető olajfáinak tömény illatától, valamint a szerelmes feketerigók énekétől elbódult Elizát éppen a nyárfa felszínre kúszó gyökerei gáncsolták el olyan agyafúrt kiszámítottsággal, hogy egyenesen a hátraforduló Kamenszky Miska két izmos karjába essen, melyek ölelésében előbb vergődve, majd megadva magát, meggyőződhetett róla, hogy a valóság messze túltesz képzelgésein.

A nyárfa gyökerei egyébként mindenfelé felbukkantak a kertben, és föld alatti útjuk nyomvonalát ezüstzöld vadhajtások jelezték, amelyeket az öreg sírköves könyörtelenül kigyomlált, ám a nyárfa fittyet hányt metszőollóra, fűrészre, fejszére, lúgra és ecetre, a fattyúhajtások bent a házban, a padlóréseken áttörve Eliza ágya alatt is megjelentek, és olyan gyorsan nőttek, hogy képesek voltak estétől reggelig felkúszni a párnájáig, hogy Eliza nemegyszer ébredt nyárfalevelek csiklandós cirógatására.

Az idő árjának sodrára bízva magam ilyennek képzelem ama halálos szerelem kezdetét, amelyről közvetlenül semmit sem tudok, pedig amikor az interjút csináltam a hetvenedik születésnapja előtt, a Steinherz órákig mesélte az életét, ugyanolyan hévvel, mint annak idején a napóleoni háborúkat vagy a szabadságharc bukásának okait. Plasztikus képet festett az apjáról, a Dél-Alföld legjobb vésnökéről, és beszélt az egyforma csukaszürkébe kötött, sok ezer kölcsönkönyvtári könyv elhurcolásáról – *képzeld, ott álltam, és néztem, ahogy az összeset válogatás nélkül teherautóra dobálják és a zúzdába viszik, Bovárynét és Anna Kareninát, a Fekete vőlegényeket és Ábelt, a szívem szakadt bele* –, mondta, majd felidézte kiváló tanárait, de sajnos nem sokáig hallgatta és csodálta őket, mert úgy elfogytak az egyetemről, mint a *Tíz kicsi négerben* a kastély vendégei, *minden héten kevesebben lettek, és újak jöttek helyettük, jaj, angyalkám, de milyenek!?*, húzta össze mellén borzongva az anyjától örökölt berliner kendőt, a legijesztőbb azonban az volt számára, amikor előadás közben bejött két fiatalember, és kivezette az utolsó mohikánt, az antik filozófia nagyhírű professzorát, elhárítva a végső akadályt a marxista történelemszemlélet terjedésének útjából, amiről senki sem tudta, mi fán terem, *csak a Gerőné egyedül,*

*annak a Gerőnek a felesége, az aztán lelkesen, szívvel-lélekkel, hogy ne mondjam, habzó szájjal fújta kívülről Marxot és Engelst meg Lenint, hogy csak ámultam, jegyzetelni se tudtam..., és beszélt-beszélt vég nélkül a drága Eliza, mindenféléről, még azt is bevallotta, hogy a forradalom alatt megtalálta – és hazalopta – a tanári szoba felborult szemétkosara mellől a saját káderlapját összegyűrve, rettegett igazgatója jellemzésével, amelyben előadásainak minden mondatát *remekbeszabott alkotásnak* nevezte, de Kamenszky Miskáról – aki fölötötte magát az ő összesodort muszlináljával ama bizonyos ezüstnyárfa ágára, miután lánykérése mesterének heves szóbeli, sőt alighanem tetteges elutasítására talált, és akit a piacról szerencsére időben hazatérő Eliza mentett meg, combjánál felemelt testét magához szorítva, amíg az anyja berohant a konyhába a kenyérvágó késért –, egy árva szót sem szólt, csupán közvetve utalt élete egyetlen, titkosnak hitt szerelmére, mintegy rám hagyva, hogy kutassam fel én a romantikus történetet: *ó, kislányom, ha tudnád, hogy mi minden mentem keresztül! Kész regény volt az életem*, emelte rám könnyben úszó, még mindig szép – ám szarkalábakkal körbefont – zöld szemét, *te vagy az egyetlen, aki meg tudná írni – mindig sajnáltam, hogy az irodalmat nem én tanítottam neked –, majd egyszer elmesélem az egészet, de előbb rendeznem kell ezeket itt*, mutatott körbe a régimódi hálószobában, ahol a magasra bevetett kettős ágyon, a mokett takarós sezlonon, az éjjeli- és ruhásszekrények tetején, a márványlapos mosdón és az asztal alatt fényképhalmok, családi iratokkal teli dobozok és föltornyozott levélkötegek álltak, köztük a Steinherz kedvenc tanítványaival folytatott, évtizedeken átívelő, híres levelezése, *itt van egy növendékem levele, nézd*, emelte föl a legvastagabb borítékot az asztalon fölhalmozott kupacból, *huszonegy oldal. Ez a másik tizenkét oldalas. Mindent megírnak nekem. A legféltettebb titkaikat. Nézd, ezt már tényleg szégyellem, mert dicsekvésnek tűnik, de azt írja egy régi tanítványom, hogy én voltam az életében az a meghatározó személy, akinek a tanítása egy életre szólt...**

látták, amit láttak

A Steinherz kötelességtudó és példás, a gimnázium és a Sírkerth utcai ház, a növendékek és a gondozásra szoruló anya körül szétfolyó életét búvópatakként kísérő, szenvedélyes szerelem történetének szárait a

halála után kellett kibogoznom régi tanítványok emlékezéseiből, volt tanártársak pletykáiból, de leginkább a vándorló darvak krúgatásából és a temetői őszi tücskök ciripeléséből – ők látták, amit láttak: a bágyadt holdvilág eszelős fényénél tébolyultan ölelkező párt a temetőkert fekete tujfái alatt, és hallották, amit hallottak: a torkukból feltörő elragadtatott hangokat –, mert Steinherz Eliza soha nem jutott el odáig, hogy szembenézzen magával, ki merje venni kígyóbőr utazótáskájából szerelme relikviáit: régi, kulcsra zárt naplóját a lapjai közt rejtőző lepréselt virágokkal; a tincset, amit az ölében alvó Kamenszky Miska mindig összekuszált hajbozontjából vágott le kis körömollójával, és a leveleit, amelyeket eleinte szobrásznövendékként a fővárosból, később befutott művészként külföldről küldözgetett haza, és amikért *annyit vegzálták szegény Elizát a rendőrök*, emlékezett sajnálkozva a Steinherz hivatalos életrajzát összeállító tudós kollegája, *mert ugye, Kamenszky Miska rögtön a forradalom leverése után még november elején disszidált.*

Mielőtt elment, többek szerint járt Elizánál, természetesen éjszaka, a temető felől – amerről mindig is érkezett az Édenből való kiűzetése után –, pedig már nem kellett tartania az öreg kőfaragó esküjétől, hogy tudniillik agyonüti, ha a lánya közelében találja; Eliza apja sok éve megtért őseihez, Kamenszky Miska legszebb szobra őrizte örök álmát, egy fátylával arcát eltakaró, köpenybe burkolózó nőalak, a drapérián átsejlő, Steinherz Elizát idéző idomokkal – de nem akarta, hogy bárki is tudjon látogatásáról, tulajdonképpen szökésben volt, égett a föld a talpa alatt, Pesten részt vett az utcai harcokban. Egy kisvárosban azonban semmi sem marad titokban: valaki mindig utazik, vagy kinéz az ablakon, vagy későn botorkál haza a kocsmából a kijárási tilalom idején is (kivált, ha cimborája a pufajkásoknak), véletlenül megpillantja a temető felé siető, ismerősnek tűnő gyanús idegent, és némi töprengés után rájön, hogy ki is valójában az illető.

ezer oka volt

Kamenszky Miskának esze ágában sem volt búcsúzni, ő Elizáért jött, magával akarta vinni, a ködös novemberi éjszakában sírtól sírig vándorolva, hajnali kakasszóig csókolta, győzködte, hogy menjen vele, a Steinherz pedig felváltva mondott igent és nemet, beleegyezett, majd visszakozott, ezer oka volt a menésre, és csak egy a maradásra: az anyját nem akarta egyedül hagyni, ám végül megadta magát, de mikor napkeltekor – egyaránt dideregve a novemberi éjszaka nyirkos hidegétől és lázban égve a benne tomboló érzések hevétől – lábujjhegyen beosont összecsomagolni, az anyja felébredt, ránézett, és azt mondta, *menj el kislányom, menj el vele, örökre bánni fogod, ha itt maradsz, értem ne aggódj, én megleszek valahogy, menj, kislányom, menj!*

Jaj, anyuka, én meghalok, zokogta a Steinherz, és a szitáló ködtől csatakosan, összekuszált hajában hervadó nyárfalevelekkel, túskezagatta, besározódott szoknyájában lehanyatlott az anyja mellé, mint régen, gyerekkorában felriadva valami rémlátomásból, és mint akkor, most is úgy zuhant bele az álomtalan alvás sötét óceánjába, mint egy kő, arra sem ébredve föl, hogy Kamenszky Miska egy sírvázával rájuk töri az udvarra néző ablakot, őrjöngve leribancozza és elátkozza Elizát, végül mégis örök szerelmet esküdve tántorog el a temető felé, és egyedül a forgalmista látta, amint magában motyogva felkapaszkodik a pesti vonatra.

Vasárnap volt, a város összes harangját félreverték, de fülsiketítő sikongatásukon is áthatolt a közeledő tankok tompa robaja és a távolodó vonat elhaló sípolása.

Hogy hova lett az utazótáska, amelyben a Steinherz Kamenszky Miska kétezer levelét őrizte, senki se tudja. Végakaratóban pontosan rendelkezett hagyatékáról, minden ingatlanára és ingóságára kitérve – a házat a református ekléziára testálta; bútorait, ruháit valami hajléktalanokat segítő társaságra, pénzét egy szegény diákokat támogató, később róla elnevezett alapítványra – csupán a lakkbőröndöt hagyta ki a felsorolásból, pedig még a temetése részleteire is kitért, meghagyta, hogy az imprimé ruhájában fektessék koporsóba, nyakában az elvékonyodott ezüstlánccal és a kis medallionnal, benne Kamenszky Miska egyetlen fényképével, amelyet úgy megfakított az idő, hogy csak ő ismerhette fel gyengülő szemével a dacos fiatal arcot, valahányszor felnyitotta a szecessziós függő egymásba fonódó, indákkal díszített fedelét –, és azt is elrendelte, hogy napkeltekor legyen a szertartás.

a temető felé

A ház azóta is üresen áll, nem akadt rá vevő, kertje lassan összenőtt a temetővel, a sírok minden éjjel közelebb vándorolnak hozzá, a hatalmasra nőtt nyárfa gyökerei pedig elindultak a temető felé; körülfonták a Steinherzék sírdombját, és akárhogy vagdalta-gyomlálta a temetőcsősz, egy hajtása észrevétlenül megbújít a tuják között, fává cseperedett, és lombjával ráhajolt a szoborra.

Állítólag a Steinherz egyik tanítványa felkereste Ausztriában Kamenszky Miska sírját, de alig tudta rátenni a kis koszorút, mert lépten-nyomon ezüst-zöld vadhajtásokat növesztő gyökerekbe botlott, pedig azon a vidéken mindenütt fenyvesek vannak, nyomát sem lelni nyárfának.

kép | shutterstock.com

Nacsinák Gergely András

NÉV A VIZEN

2018-01-11 | ESSZÉ

Költőket és más művészeket szokás azzal szekírozni, hogy – úgymond – „nem e világban élnek”, értve ezalatt azt a bizonytalanul körvonalazható és megközelíthető „másholt”, ahonnet gyanúnk szerint a verseket csempészik át. Vannak időszakok és helyzetek, amikor az államhatalom ezt a tranzakciót nem is nézi jó szemmel, mi több, illegálisnak minősíti, sőt a csempészeket börtönnel fenyegeti, mint ennek a másik világnak az ügynökeit. A nyomaték kedvéért előszeretettel feleltetik meg a „másholt” saját ellenségképüknek, és azonosítják bárkivel és bármivel, ami érdekeik útjában áll, igyekezve a költőket is magukhoz hasonló bérencekként feltüntetni. Pedig ilyesmi a legritkább esetben fordul elő, és akkor is inkább csak középszerű versfaragóknál; a poéták ugyanis olyan hatalmat szolgálnak, amelyiknek kilétét csak homályosan, nevét pedig egyáltalában nem ismerik, és olyan haza polgárai, amelyeknek sem saját pénzneme, sem szögesdróttal kerített határai nincsenek. Köznapi értelemben véve tehát a költő tulajdonképpen hontalan. Vagyis mindjárt kétszer annyira gyanús.

múltékony anyag

Mármost hol élnek akkor a költők? A pokol vagy a menny kategóriái e vonatkozásban kevésbé relevánsak, minthogy az irodalom a szavak állandó újrahasznosításával, jobban mondva feltámasztásával foglalkozik, így nem ér rá a fogalmak dogmatikus lezárására. Kőbe vésni törvényeket szokás: a verset stílusosabb múltékony anyagra bízni, hogy egy s más diszkrétén elenyésszen. Ha irodalomtörténészeknél tudakozódunk, hajlamosak azt felelni, hogy a költők igenis e világ polgárai, kétségbevonhatatlanul és szerkeszthetően azok, és rögtön egész csomó életrajzi és szakmai érvet sorakoztatnak föl ennek igazolására. Ám elég megérezni egy-egy vers szavainak melegét, a sorok vulkanikus természetét, hogy belássuk: ezek hófoka sehogysem egyezik a beszélt nyelv középhőmérsékletével; energiájuk eszerint mégiscsak máshonnan való. Sejthető, hogy ahonnan hozzák őket, ott minden így izzik, a galoppozó hexameterektől az utolsó mezítelen betűkig (egy-egy kabbalisták szerint a Tóra betűi tűztermészetűek): csakhogy, mint mondtam, mi többiek erről biztosat aligha tudhatunk. Ha tehát a költők hipotetikus hazája felől érdeklődünk, jobb lesz megkérdezni őket magukat.

*

Első ránézésre Árkádia nem különösebben megkapó. Ha a fehéren izzó peloponnészoszi nyárban vetődik oda valaki, nemigen talál mást, mint kiégett mezőket, egypár slamposan omladozó várat és áthevült hegyeket. Telente viszont zord és esőmosta felföld, ahol tavakká hízó pocsolyákba gyűlik a víz. Ezt már a régi görögök is pontosan tudták, nem is igen voltak elvárásaik a vidékkel szemben: egy rómainak, Vergiliusnak kellett eklogáiban irodalmilag újraalkotnia ezt az elzárt fennsíkot, s neki megvolt az az előnye, hogy sem nyár- sem pedig télidőn nem kellett úttalan útjain zötykölődnie. Ettől kezdve Árkádia megkettőződött, a térképek mellett helyet találva abban a kikezdhetetlen betű-hazában, ahol sem a nap nem éget, sem a januári eső hidege nem csontig ható, valamint a fogadósok sem pénzéhes bugrisok. Történhetett voltaképp bármi az idők során *odalent*, a térképek vonalaival határolt fennsíkon, épülhettek városok és utak, erődítmények és falvak enyészhettek el, népek és hadak jöttek-mentek; a *másik* Árkádiában mindebből mit sem lehetett észrevenni: az mindvégig szép maradt, olyan szép, amilyennek az életnek lennie kell.

A humanisták már ezt az Árkádiát kapták örökbe Vergiliustól, ezt a pásztori idillt, aminek lehet, hogy vajmi kevés köze van a legeltető állattartás keserveihez, ellenben alkalmas a normális élet nosztalgikus képének előhívására. A normális élet, amely kiszámítható, kerek, napkeltétől napnyugovásig tart, és tavasztól őszig, majd lassú, egyenletes ritmusban, szinte észrevétlenül olvad át az elmúlásba. És amihez belül mindnyájan, kivétel nélkül tartozunk. Az ember nem is érti, miért nem az árkádiai pásztorok módjára éli az életet, és akinek van egy csepp sütnivalója, az emiatti lelkifurdalással kel minden reggel, és minden este ezzel tér nyugovóra. De nem – valami mindig belepiszkol az árkádiákba, valahogy sose sikerül egészen az idill, és a legrosszabb az, hogy ha objektíve semmi sem indokolja, a kínkeservvel-verejtékkal összetákolt magán-árkadia előbb-utóbb akkor is odalesz – hanem ez most nem tartozik a tárgyunkhoz.

Illetve dehogyisnem.

csak mintegy átutazóban

Mert éppen ez az árnyék: a mulandóságé, amit mindig ott találni a költők mindenáron derűs felföldjének valamelyik sarkában.

Gyanítható, hogy a tündöklő Árkádiából is

ennek tudata löki vissza az embert a városok, az adok-veszek, és a szánni való tervezgetés világába. Ez már Vergiliusnál megtörténik, aki éppen az eklogák közepén, az ötödikben engedi be Árkádiába a halál árnyát, midőn leírja a szépséges Daphnis síremlékét. 1504-ban Jacopo Sannazaro már egész költeményt szentel az árkádiai sírnak – csak az nála egy szépséges és sajnálatosan szemérmes leányé, Phyllisé –, melyhez pásztorok zárandokolnak a messzi toszkán és ligur vidékekről, leróni tiszteletüket. A férfiúi udvarlást hűvösen fogadó leányzó, írja Sannazaro egyszerre a gyász és elégtétel hangján, itt, e hideg kő, *pietra frigida* alatt lelte meg méltó helyét. Bő száz esztendővel később pedig, mintegy illusztrációjaként a versnek, megszületik Guercino festménye, amely viharvert koponyát mutat a rengetegben, két hökkent pásztorral, s a koponya alatt düledező emelvényt, melyre ezeket a szavakat vésték: ET IN ARCADIA EGO. A koponya e figyelmeztető szavával a halál jelentkezik be a halhatatlanság földjére. De kétszáz évbe sem telik, és a hanyag latin mondat értelme máris a visszájára fordul: Goethe *Itáliai Útinaplójában* már a klasszicista szellem

jelmondataként használja, mint a diadalmas élet hitvallását, az elmúlás fölött győzelmet arató művészetét: *Árkádiában éltem én is*. Azaz járjanak bármi mostoha idők, nevéssék ki és köpjék le a szépséget az utcasarkokon, éheztesse a költőt, kopjon fel a piktor álla, hurcolják meg őket az aktuális hatalom talpnyalói, azért a végső vigasz, a gyógyír minderre annak tudata, hogy ők nem ide tartoznak, csak mintegy átutazóban vannak itt, ebben a kétes színvonalú útszéli vendéglőben. Mert a betűvető, mint neves vagy névtelen kollégái, voltaképp Árkádiában él, habár látszólag itt; és kényelmetlen tény bár, de a dolgok természetéhez tartozik, hogy amennyiben próbatételre kerül a sor, ez a haza és ez az igazság őt semmitől sem fogja megvédeni.

*

Ez Árkádia paradoxona: hogy innen nézve ez az otthon semminek látszik, szellemi délibábnak, és valóságának egyetlen, halvány bizonyítékát a művek jelentik, az átcsempészett szépség, és az időtlenség visszfénye, amit az idő árnyékában élve nem is lehetne kiokoskodni. Egyszóval mitőlünk nézve Árkádia felhőfoszlány, onnan nézve viszont a mi kikezdhetetlenné vélt tényeink azok. És ezt a paradoxont lehetetlenség feloldani. Aki ott akarja megalapozni magát, készüljön rá, hogy itt nemigen talál helyet, és aki itt prosperál, amott a legritkább esetben lel hazára. József Attila a maga lakonikus és pontos módján ezt úgy mondta, hogy „ügyeskedhet, nem fog a macska / egyszerre kint s bent egeret”. Hogy egyeseknek elvétve mégis sikerül a bűvészmutatvány, igencsak hiú reményekre szokta sarkallni Árkádia többi botcsinálta ügynökét. És általában katasztrófához vezet.

Mindenesetre ezért cselekedett bölcsen Keats, amikor utolsó napjaiban, római betegszobája mélyén a Fontana della Barcaccia csobogását hallgatva barátjának, a festő Severn lelkére kötötte, hogy sírkövére név és évszámok helyett a következő szavakat véssék: *Here Lies One Whose Name Was Writ In Water*. Severn, az utána következő nemzedékek véleményével teljes összhangban ezt a keserűség, a sikertelenség fölött érzett csalódottság megnyilvánulásának vélte, s ezért tulajdonképp nem teljesítette a haldokló poéta kívánságát. Mert bár a kért szavakat fölvésette a kőre, de nem csak azokat; hanem jónak látta nem épp mértéktartó magyarázattal is ellátni őket. Így Keats sírkövén végül is ez olvasható:

*This Grave
contains all that was Mortal of a
Young English Poet
Who, on his Death Bed,
in the Bitterness of his Heart,*

*at the Malicious Power of his Enemies,
Desired
these Words to be engraved on his Tomb Stone
Here Lies One Whose Name was writ in Water
Feb 24th 1821[1]*

S hogy ez voltaképp Severn elképzelése a dolgok állásáról, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy mellette, saját sírkövére a következőt íratta fel, mintegy a biztonság kedvéért:

„Joseph Severn emlékére, aki John Keats odaadó barátja és halálos ágyán társa volt, és aki megélte, hogy Anglia halhatatlan poétái közé számlálják.” Mármint Keatsset. Aztán hat soron keresztül dicséri magát mint „az itáliai életet és természetet megjelenítő festőt”, valamint érdemes brit konzult. Ha pedig ez nem volna elég, a harmadik sírfeliraton – amely egyévesen elhunyt fiának, Arthur Severnnek állít emléket – nem mulasztja el megemlíteni, hogy a gyermek keresztelőjén nem kisebb személyiség volt jelen, mint Wordsworth. Severn kétségkívül a kinti egérfogást választotta. Árkádia lakói közül nem is igen emlékszik rá festőként senki: esetleg a brit konzulok jegyzékében számon tartják.

Nem csoda, hogy Severn Keats szavait a keserűség hangjának vélte. Még Cs. Szabó László is éremlyítően érzélgősnek találja a feliratot, stílustörésnek, költőhöz méltatlannak. Pedig, ha jobban megnézzük, a fordítást – *itt nyugszik az, akinek nevét vízre írták* – nem adja vissza egész pontosan a sorok értelmét. Mintha inkább arról lenne szó, hogy *itt nyugszik valaki, akinek a nevét vízre írták*. *One* – áll ott egész pontosan, márpedig Keats mindig gondosan válogatta meg a szavait: *olyasvalaki*, vagy: *egy azok közül*. Ami arra enged következtetni, hogy sokak neve íratik vízre, aki pedig itt nyugszik, egy közülük. Mindenki azt hiszi, a víz elnyeli, magával viszi, eltörli a nevet. Aki ilyet kér, azt kívánja, hogy a világ lehetőleg felejtse el: és mi más okból, ha nem keserűségből akarja így, mert csalódott a világban, mert egy huncut eger nem sok, annyi sem jutott neki a zsákmányból. Pedig alighanem épp ellenkezőleg: ha már ír valaki, tudnia kell, hogy a vízre írás a legbiztosabb módja annak, hogy neve és műve ott, *máshol*, a megnevezhetetlen hazában megmaradjon: ha már egyszer igazándiból oda tartozik. Mert ez a világ víztermészetű, és a lángoló betűket – még ha a Tóra betűi

is azok – előszeretettel oltja ki. Úgy látszik, ez is az említett paradoxon következménye: ha valaki az „örökkévalóságnak” ír, jó eséllyel el fogják felejteni. Ha a tovafutó víznek, talán – de csak talán – megmarad.

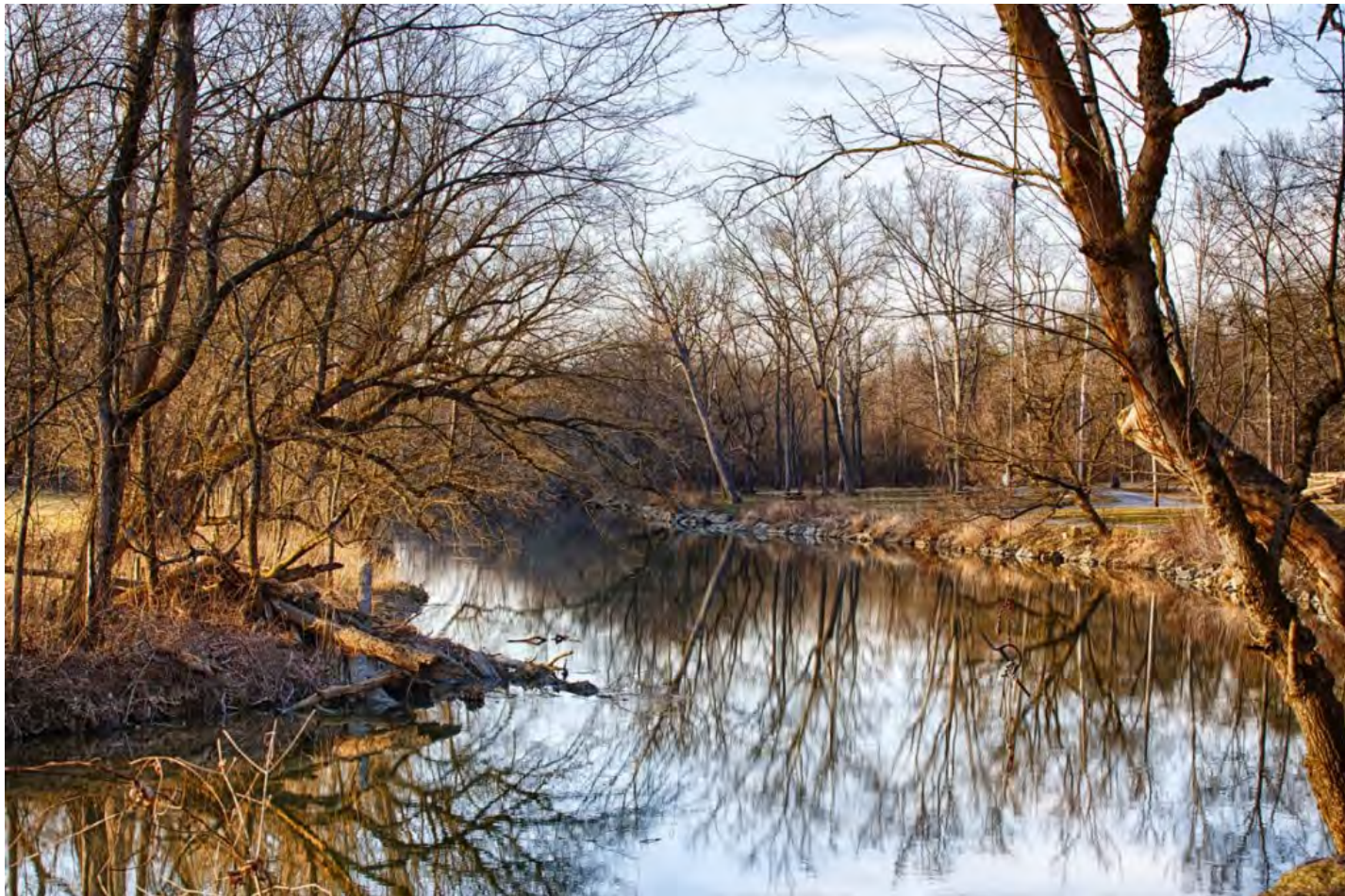
[1] „Ez a sír tartalmazza mindazt, ami halandó volt egy ifjú angol költőből, aki halálos ágyán, ellenségei gonoszsága miatt keserű szívvel úgy kívánta, hogy sírkövén ezek a szavak álljanak fölvsve: Itt nyugszik az, akinek nevét vízre írták.”

kép | Arthur Severn festményei

Czilczér Olga

FOLYÓ

2018-01-17 | VERS

Ezer éve egy partot penget
az a húr mintha ujja
alá termett volna
rázendül szemben a másik
fák nem is kísérik
ami hangsornak indult
mára dallam a capella
medrében
fordul kanyarog
micsoda idő

kép | Steve Byrne, flickr.com

S. Nagy Katalin

EGON SCHIELE, A TABUDÖNTÖGETŐ

2018-01-24 | ESSZÉ

Egon Schiele, a 20. század eleji Osztrák–Magyar Monarchia rendkívül termékeny alkotója mindössze 28 évet élt (1890–1918). Festményei mellett kb. háromezer rajzot készített, és verseket is írt. Mintegy 170 egyéni felfogású önarcképe közül csak párat

idézhetek, amelyek érzékeltetik, hogyan láttatja magát ez a különös tehetségű, rendkívüli rajzkészségű művész, s hogy miért volt fontos számára a gyakori tükörbe nézés – ezt egyébként számos róla készült fénykép is megörökítette.

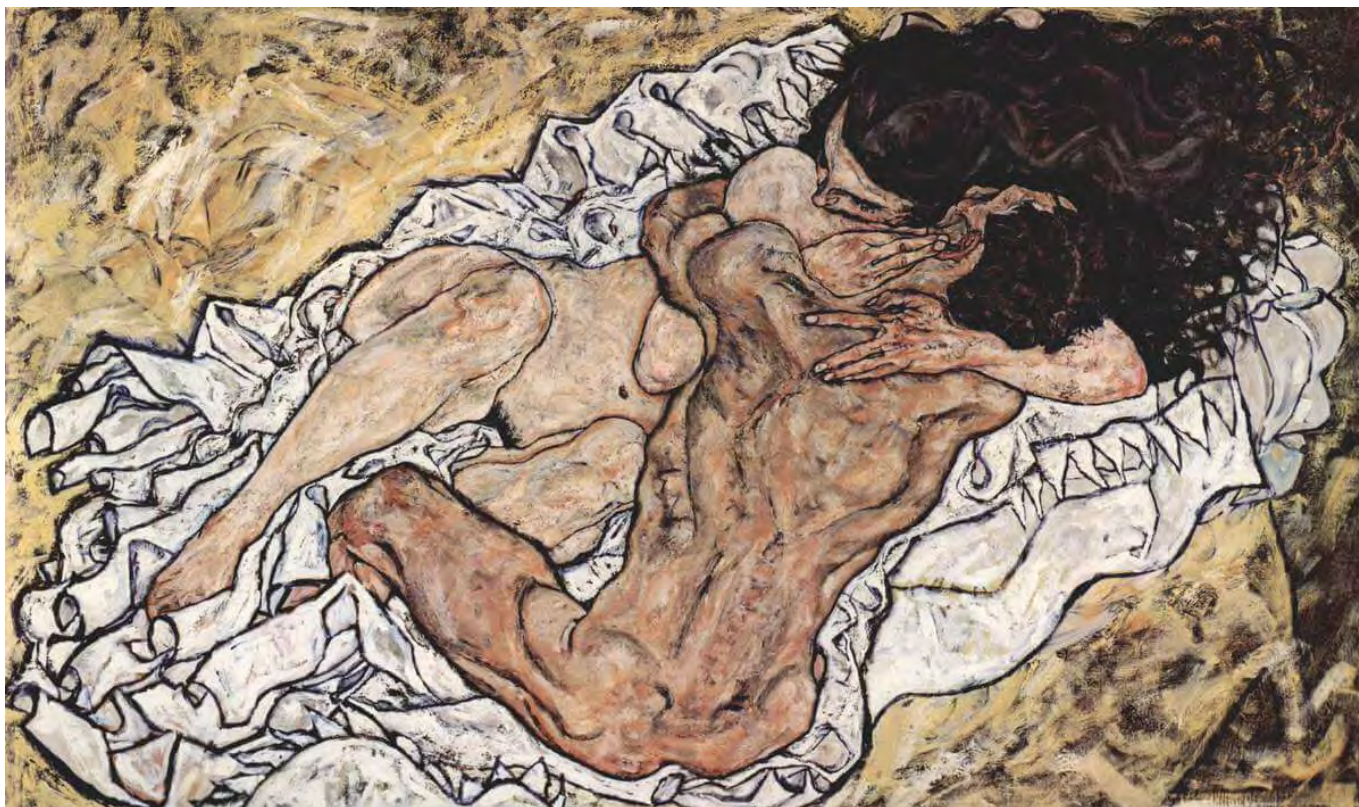
Életműve elválaszthatatlan a korabeli Bécestől, amelyet sok szerző nevez Erósz és Thanatosz városának. Freud és a pszichoanalízis városa, és Otto Wagneré, Klimté, Musilé, Karl Krausé, Schönbergé.

hamiskásan mosolyog

Schiele tízévesen rajzolta grimaszoló önarcképét, és tizenöt volt, amikor első ismert festménye készült, amelyen ugyancsak saját arcvonásait örökítette meg. Apja, akihez

szorosan kötődött, ebben az évben (1915) halt meg paralízisben, elborult elmével. Schiele tizenhét esztendősen beiratkozott a bécsi Akademie der Bildenden Künstebe, és ekkor festette hagyományos, jobbra forduló mellképét, sötét háttér előtt, színes arccal, kék csokornyakkendőben. Tekintete csibészes, hamiskásan mosolyog – itt még semmi sem jelzi a változásokat, a szakítást tanult szakmája szokásaival. Inkább kisfiús, mint kamaszos, szorongásai nemigen érzékelhetők. Megismerkedik a már nagy tekintélyű Klimttel, s a mester azonnal felismeri az ifjú Schiele rendkívüli képességeit, és mindvégig támogatja. 1909-ben közös kiállítást rendeznek. Előző évben volt első önálló kiállítása Klosterneuburgban, az is Klimt segítségével.

1910-ben és 1911-ben egyre több feszültség, szorongás jelenik meg önarcképein. Fő témája a nemiség, ami természetes egy húsz-huszonegy éves fiúnál, csak hogy a prűd Monarchiában elfogadhatatlan a testiség Schiele-féle ábrázolása. Önaktjai kétségtelenül szexközpontúak, s mert például a maszturbálás tabutéma a birodalomban, sőt elítélendő bűn, beteges megnyilvánulás, pornográfiával vádolják.

Ölelkezés

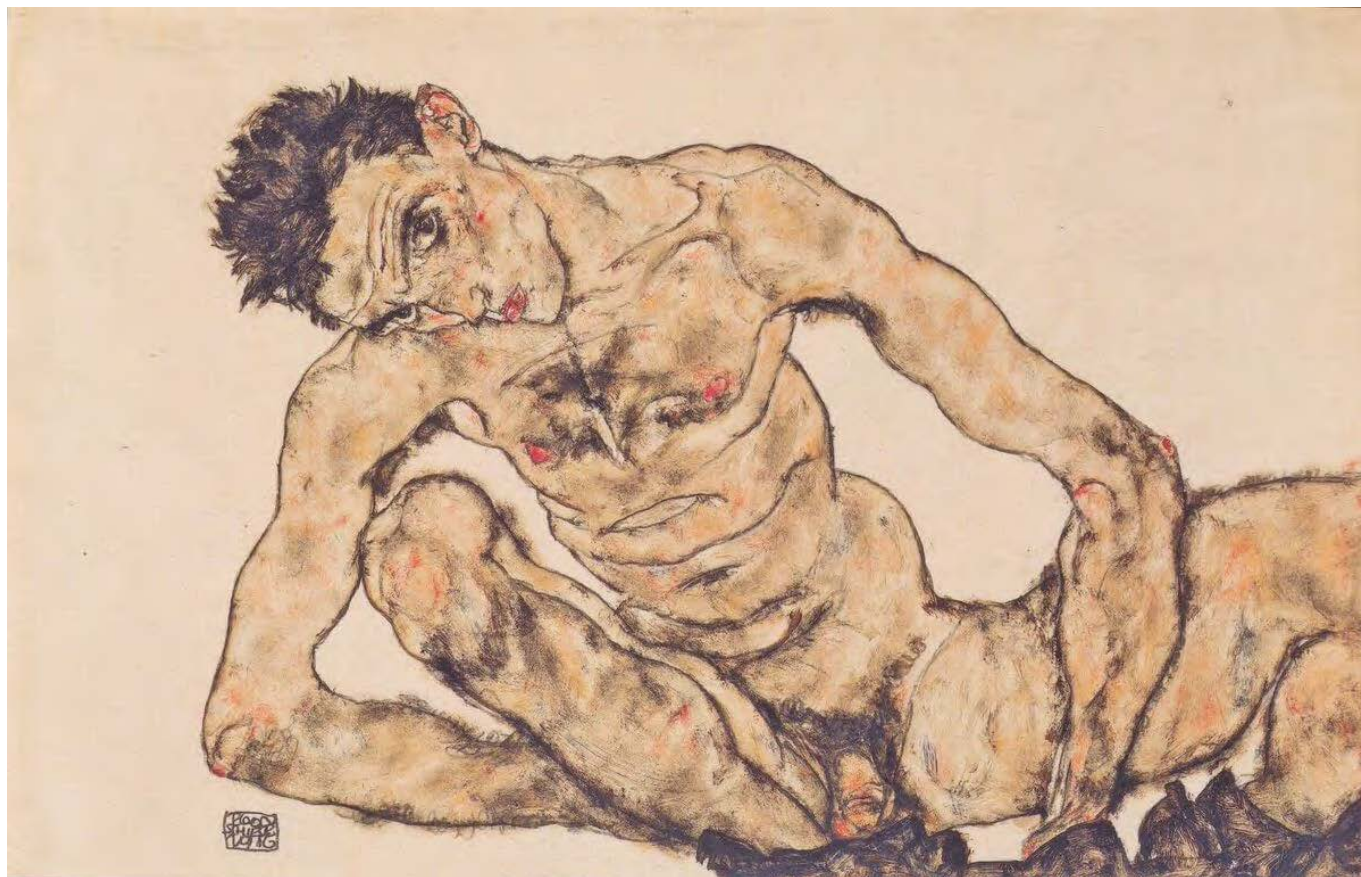
Az európai festészet történetében ritka az egész alakos akt-önarckép. (Albrecht Dürer egy rajzára szokás hivatkozni, amelyen távolságtartón, tárgyszerűen mutatja meg meztelenségét. Az 1945 utáni festészetből Lucian Freud egész alakos önaktjai és Lakner László Firenzében, az Uffiziben látható, 1970-ben festett *Önarckép önkioldóval* című művét említhetem.) Schiele rengeteg meztelen önarcképe (*Önarckép akt*, 1910; *Maszturbáló önarckép*, 1911; *Grimaszoló meztelen önarckép*, 1910) szokatlan, ráadásul ezek a művek nem is különösebben narcisztikusak. Persze az önarckép festése eleve nem nélkülözi a magamutogatást, mondhatni, ez műfaji sajátosság. Festők, megrendelők, képnézők viszonya évszázadokon keresztül más volt a meztelen női testhez, mint a meztelen férfitesthez, a klasszikus antik művészetet követően évszázadokon keresztül csak hős férfit vagy mártírt lehetett ruhátlanul festeni. Így Schiele cseppet sem heroikus önaktjai provokatívan hatottak a lefojtott, de szexuálisan túlfűtött bécsi légkörben. A korabeli identitásválság a férfiasság hagyományos értékeit, szerepeit is kikezdte, ez Schiele kortársainak művészetében is

megjelenik (Klimt, Kokoschka). Schiele barátai is festenek önmagukról meztelen aktképeket (például Richard Gerstl). Az a kultúra, kultúrkör, amelyet később elsodor az első világháború, tiltotta a férfi nemi szerv ábrázolását.

meztelenül napoztak

1911-ben szerelmes lesz. Barátnője, a tizenhét éves Wally Neuzil több jelentős művéhez, aktképhez is modellt áll. A visszaemlékezések szerint nem túl művelt, de nagyon vonzó és kedves nő. Előbb Bécsben éltek együtt, aztán Krumbauban (Český Krumlov, dél-csehországi kisváros), ahol Schiele anyja született (ma múzeumépület áll ott a festő tiszteletére). A városlakókat felháborította Schieléék életformája, például hogy meztelenül napoztak a kertjükben, és hogy a festő tizenéves gyerekeket választott modellül. Szabályosan elűzték őket, így Neulengbachban, Bécs közelében kerestek olcsó stúdiót. 1912 áprilisában Schielét letartóztatták erotikus rajzai miatt, közülük több mint százat elkobzott a rendőrség. Gyermek megrontásának vádjával szabadságvesztésre ítélték. A börtönben festménysorozatokat készített a benti áldatlan állapotokról.

1912-ben megfestette Wally portréját, szinte hagyományos szerelmi vallomásként. Szenvedélyes kapcsolatuk idején készült önarcképein férfiasabb. Schiele túlfűtöttsége egyébként nemcsak saját személyiségének jellegzetessége, és nem is csak a bécsi századelő hangulatát tükrözi – a képek is kifejezik a szexualitás, a női szerep, a férfi-nő kapcsolatok átalakulását.

Önakkép

A meztelen önarcképeken rendkívül sovány. Legtöbbször ijesztő, nemegyszer csúnya. Ahol egyik karja csonkolt vagy teljesen hiányzik, riadalmat kelt a nézőben. Némelyiken művén az arc is részletesen kidolgozott, nyitott, feltehetően erőteljes hangokat kiadó száj, ijedt, tágra nyílt szem, rettegéssel. Az expresszivitás drámai többletet ad. Schiele önmagáért kiált és a vesztébe rohanó, magányos, kiszolgáltatott emberért. Mint kortársai közül Munch, Nolde, a Die Brücke német művészcsoporthoz tartozó tagjai. Az érzelmek kivetítése a szubjektivitásukat vállaló nagy festő-elődökhöz kapcsolja őt: Boschhoz, Grünewaldhoz, Goyáéhoz, Van Gogh-hoz.

életerő és halálvágy

A lázas állapotot, fenyegetettség-érzést a csonkolt, hiányos testrészeknél a szaggatott, sokszor befejezetlen vonalak is jelzik. Vízióit a kiemelt kezek, kézfejek, a hosszú, megnyújtott ujjak

jelenítik meg leginkább. Kéz-ábrázolásában egyszerre van életerő és halálvágy. A torzított formák, a hiányok ugyanakkor szakrálisak; erről többször írt saját művei kapcsán.

A test mártíriuma elválaszthatatlan a keresztény művészet történetétől. Schiele önaktjai láttán bennem többször is felmerült Szent Sebestyén mártíriuma. Az Albertina Múzeum Schiele halálának 100. évfordulójára nagyszabású kiállítást rendez – a szokásos erotikus tematikától elszakadva. Az igazgató szerint a művészt a vallásmegújító, a szegények mellett elkötelezett Assisi Szent Ferenc iránti tisztelet is inspirálta. Egyébként 1912-ben Schiele lerajzolta magát Szent Sebestyénként ruhában, felemelt, széttárt karral.

Az Önarckép Szent Sebestyénként című műből készített plakát

1911-ben és 1912-ben az önarcképek megszelídülnek. Ebben nyilván szerepe van a modelljéhez fűződő szerelemnek, az együttélésüknek is. Az *Önarckép fekete agyagedénnyel és szétnyílt ujjakkal* mellkép világos háttérrel, jobbra hátul faággal, őszi levelekkel, bal oldalon hátul, a kereten túl is folytatódó vörös formákkal. A festő dús hajában, arcán és kezén is színes foltok láthatók, nagy füle embrióra emlékeztet. Tágra nyílt szeme mintha befelé is figyelne. Ráncos homloka miatt idősebbnek látszik. A nagyméretű, hangsúlyos kézfej a fekete pulóveren szinte elválk a test sovány tömegétől és a háttér két világos rétegétől. Önállóan létezik, mint nagyon sok Schiele-rajzon és -festményen.

1911-ben több haldokló őszi fát is festett a mulandóság metaforájaként, ezek éppúgy antropomorf jellegűek, mint az önarcképein és a Klimt-portrén látható kezek. Gyakran a róla készült fényképeken is hasonló kéztartással örökötteti meg magát.

szimbolikus aura

Ugyancsak 1911-ben festi *Álló önarckép pávás mellényben* című dekoratív, színekben gazdag művét. Önportréi közül leginkább ez mutatja, hogy a századelő szecessziós Bécsében kezdte pályáját, és

Klimt volt a mestere. A háromnegyedes alak balra fordul, a múlt felé (az európai hagyományokban ez a múlt iránya). Egyenes, zárt testtartása kiválik a sötét, de mozgalmas háttérből, amelyen gomolygó foltok, árnyalakok, görcsös festéknyomok teszik mozgalmassá a felületet. Feje körül piros kontúrvonalakkal zárt, szabálytalan ovális forma, benne fehér fények. Egyes képértelmezők szerint ez az erőteljes, koponyát körülvevő alakzat szimbolikus aura, amely bizonyítja, hogy Schielére nemcsak Nietzsche, hanem Rudolf Steiner metafizikája is erősen hatott. A kompozíció alján világító zöld sáv is misztikus hatást kelt, benne szétszórtan vékony kicsi vörös vonalkák, akár vércseppek, apró tűzfoltok is lehetnek. Ez a vörös szín az arcon, az érzéki szájon, a kézfejen és az ujjakon is visszatér, sőt a kép jelzésében is (S.11.). A sötét mellényen dekoratív fehér-sárga pávaszemmintázat élénkíti az amúgy is dinamikus felületet. A fiatalember kifelé, valamilyen külső eseményre figyel.

Önarckép lampionvirággal

1912-ben készült az *Önarckép lampionvirággal*, Schiele talán legtöbbet reprodukált mellképe. Háromnegyed-es profilja jobbra fordul, azaz a jövő felé. Arca, tekintete is bizakodóbb, mint a legtöbb önarcképen. Széles ecsetvonásokkal festett, törtfehér háttérből emelkedik ki a sötét pulóveres felsőtest, a hosszú nyak és a sok, egymásra rakott színből szerkesztett fiatal arc. Balra hosszú, íves, a képtéren kívül is folytatódó száron zsidócseresznyének nevezett növény látható. Vörösen izzik a szívformára emlékeztető termés, éles kontrasztot alkotva a fehér alól kitetsző halványzöld háttérrel és a festő fekete hajával, nagy, fekete szemével, sűrű sötét szemöldökével. A huszonkét éves művész rendkívüli kompozíciós készségéről, kreativitásáról tanúskodik a kép. Színben, formában, vonalakban kiegyensúlyozott mű, minden motívum kapcsolódik egymáshoz. Rendkívüli érzékenysége, szorongásai, lelki terhei

ellenére – vagy inkább azokkal együtt – igencsak tudatosan dolgozott. Az ellenállások, elutasítások ellenére hitt saját képességeiben. Számos pszichológiai, pszichoanalitikus elemzés is készült műveiről. Vizsgálták neurózisait, narcisztikus megnyilvánulásait, vélt vagy valós eltéréseit a normálisnak tartott személyiségektől. Alkotókészsége, munkabírása, hite önmagában megvédte Schielét a széteséstől, a műteremtést akadályozó szélsőségektől. „Egy művészt korlátozni bűn. Egyenértékű a sarjadó élet elpusztításával” – vallotta.

csontsovány

1912 második felében a személyét ért támadások (börtönbüntetés) idején egyik legzaklatottabb, ellenséges tekintetű mellkép-önarcképét festi: agresszióra agresszióval válaszol. Arca mintha öreg fa kérge volna, sötétbarna, fekete, mélyvörös színek alkotnak kontrasztot a nyugtalan fehér háttérrel. Mellkasán a hosszú ujjak csontsoványak.

Schielét különösen sokat foglalkoztatta a halál problémája. Nála is feltűnő az I. világháború közeledtének és a Monarchia széthullásának előérzete. A közegen, művésztársai halálfélelmén túl személyes élettörténetében is meghatározó a halálélmény. Több versében és írásos megnyilatkozásában is vall erről. Halálközeli önarcképével egy időben festi *A halott város* (1912) sorozatát, amelyben saját lelkiállapotát tárgyiasítja.

A halál és a lányka

A halál témája többféleképp jelenik meg festészetében (*Halott anya*, 1910; *Terhes nő és a halál*, 1911). Wallyt búcsúztatja *A halál és a lányka* (1915–1916) című képén, amelyen önmagát festi meg a halál megszemélyesítőjeként. Öt évig tartó kapcsolat után váltak szét, Wally jelentkezett frontszolgálatra, Dalmáciában halt meg skarlátban. Schiele olyan portrét is festett róla, amely tanúsítja, hogy a lány társa is volt, nemcsak modellje. A piros arcú lány szenvedélyesen átkarolja a fekete csuhás, élettelen arcú férfit. Schiele tudta, hogy kedvese nem heverte ki szakításukat, és reménykedett, hogy megmarad modelljének és titkos szeretőjének.

tüzes szemű

1915-ben megismerkedett a műtermével szemben lakó középosztálybeli lánnyal, Edithtel, akit hamarosan feleségül vett. A darabos külsejű, izgága kamasz fiúból magas, sovány, nagy hajú, tüzes szemű, vonzó férfi lett, Wally mellett szexuálisan is kiteljesedett. Kiállításokon szerepelt (köztük Budapesten is), eladni is tudott műveiből. Többen írták élete utolsó három évéről, hogy szakmailag sikeres, és mintha festményei, rajzai is több nyugalmat tükröznének. 1915 legelején rendezett önálló bécsi bemutatkozása elismeréseket hozott. Edith családja mégsem örült a gyors eljegyzésnek és esküvőnek, féltették lányukat a festő életvitelétől.

Az utolsó években kevesebb önarcképet festett (*Önarckép lila ingben*, 1914; *Önarckép felemelt karokkal*, 1914). A lila inges, háromnegyedes, álló, arcával jobbra forduló alak valóban nyugodtabb, arckifejezése kevésbé gondterhelt. A balra forduló, felemelt kezű, álló alak azonban olyan, mint egy jajkiáltás. Tekintete is rémült. Vörös köpenye veszélyhelyzetre figyelmeztet.

A család

1918-ban részt vesz az állam által támogatott kopenhágai és stockholmi kiállításokon, ekkor már sokan őt tekintik Ausztriában a fiatal generáció legjelentősebb festőjének. Felkéri, hogy legyen a 49. Sezession kiállítás egyik főszereplője. Erre az alkalomra készíti el az Utolsó vacsorára emlékeztető plakátját, melyen önmagát festi Krisztusként. Nagyon sok portré készítésére kap megbízást, így feleségével nagyobb házba költöznek, melyhez nagyobb műterem tartozik. Edith terhessége megváltoztatja Schiele felfogását az anyaságról. Anyjával sosem volt bensőséges a kapcsolata, felnőttkorában is idegenkedett tőle. A saját gyerek várása, a

saját család reménye mindent megváltoztat, ám a hathónapos terhes Edith 1918 őszén a spanyolinfluenza-járvány áldozata lesz. Schiele készít még néhány rajzot róla abban a három napban, amivel túléli őt. Az utolsó jelentős képén (*A család* vagy *Családi portré*) a férfi alakja is önportré.

felső kép | Önarckép, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Edith_Schiele.jpg)

Szirmai Panni

NŐÜGYEK – 2.

A GESZTIKULÁLÓ KEZEK: KETTY LA ROCCA

2018-01-15 | ESSZÉ

Ketty La Rocca életjelként felfogott alkotásait nevezték konceptuálisnak és jellegzetes body artnak. A fiatalon elhunyt olasz művész (1938–1976) rövid ideig radiológiai asszisztensként dolgozott, volt általános iskolai tanítónő Firenzében és az egyik első elektronikus zenei szeminárium hallgatója. Egyik barátja révén került kapcsolatba a

firenzei avantgárd költészeti csoport, a Gruppo70 művészeivel. Lamberto Pignotti és Eugenio Miccini technológiai költészete inspirálta korai műveit, de egyéni hangját tőlük eltávolodva találta meg. A hatvanas években készítette első kollázsait, részt vett a *Költészet és mégsem* című költészeti performansz-sorozatban is. A Gruppo70 tevékenységében hangsúlyos a tömegkultúra iránti érdeklődés és a fogyasztói társadalom kritikája – La Rocca hatvanas években született munkái is tükrözik a reklámokban és a tömegmédiában megjelenő szépségkultuszt, a női szerepek banalitását és a nemi egyenjogúság hiányát. A tárgyiasító férfitekintet szerepét elítéli, kollázsai ironikusan társadalomkritikus hangvételűek.

mindig női szemszögből

Bár a társadalmi és a családon belüli női szerepvállalás kérdései felvetődnek La Rocca munkáiban, mégsem feminista művész – legalábbis önmagát nem nevezte így. A

Gruppo70 többi tagjához képest Ketty La Rocca erőteljesebben utal a korszak égető társadalmi problémáira, ezen belül a nők helyzetére. Talán leghíresebb, szimbolikus jelentőségű és politikai tartalmú műve, a „Fehér Napalm” a vietnami bombázások kapcsán a katolikus egyház csendes távolmaradását kritizálja. Politikai tartalmú vizuális költészeti munkái is provokatívak, de mindig női szemszögből vizsgálja témáit. Az ironizáló közelítés egyre hangsúlyosabb – van, aki „első emancipáció”-nak nevezi La Rocca nemzedékének függetlenség-igényét.^[1] A női alkotók a hatvanas években egyéni utakat járnak, nem követik a vallás, a közösség és a szokások szabályait. Érdekes, hogy a Gruppo70 női tagjai, Lucia Marcucci és Ketty La Rocca is hangsúlyozták: nem érezték magukat háttérbe szorítva a csoport közös tevékenységében, ezért sem vettek részt a csak nőket bemutató, feminista kiállításokon. Az első női vizuális művészeket bemutató kiállítás a milánói Centro Toolban volt 1971-ben, és a következő években számos hasonló seregszemle jött létre, nagyrészt Mirella Bentivoglio vizuális költő munkájának hála. Az 1978-as Velencei Biennálén 80 nemzetközi alkotó szereplésével nyílt meg a női verbóvizuális művészeket bemutató kiállítás ^[2]. Bentivoglio szerint a hetvenes évek a „nők évtizede” volt Olaszországban.

pinterest.com

Bár a kísérleti költészet szűk körén belül viszonylag nagy számban találunk nőket, még mindig aránytalanul kevés női alkotó műve kerül magángyűjteményekbe és állami múzeumokba. Az egyenlőtlenségek nemigen csökkentek Olaszországban, és a nőművészek érvényesülését segítő kezdeményezéseket „rózsaszín gettónak” becézték[3]. Az ilyen kirekesztő értelmezések miatt ritkán jött létre közös női érdekvédelem.

a költészet fizikai teret kap

A hatvanas évek vége felé a kollázsok után az ikonikus jelek, majd a betűk kerülnek Ketty La Rocca érdeklődésének középpontjába. Készít egy utcatáblákkal és közúti jelzőtáblákkal foglalkozó sorozatot, amely átmenet a betűk térbeli megjelenítésére építő korszak és a korai kollázsok között. Nagyobb méretben

dolgozik, és a mindennapi élet elemeit használja. A tipografikus jelek, ikonok és szimbólumok tanítóként szerzett tapasztalatait is jelzik. A *Mi2en* a párkapcsolati harmónia megbillenését ábrázolja. Ez a sorozat lazábban kötődik a vizuális költészeti hagyományhoz, a betűk és a szövegek képzőművészeti közegbe emelésével inkább a klasszikus konceptuális művészethez közelít. A nagy méretben ábrázolt, az eredeti környezetből kiragadott pontosvessző (pontosabban vessző és három pont) egy alternatív valóság építőkövei lesznek. A hetvenes évek elejétől félméteres műanyag betűket készít – ezek az alkotó én jelképei. Az „I” és „J” betűk az angol „I” és a francia „Je” szimbólumai. Az „i” az emberi test alakját is megidézi; az identitás megtestesítője[4]. A betű-installációk a minimalista költészeti kifejezésmód termékei, a jel tárgyiasításával a költészet fizikai teret kap. Az *Alfabetikus jelenlétek* című installáció-sorozathoz már érzékelhető a háromdimenziós jelenlét, amely a későbbiekben kizárólagossá válik. Interaktivitásra, nézői beavatkozásra ösztönöznek munkái.

A hetvenes évek közepén alakul ki Ketty La Rocca legjellemzőbb kifejezésmódja. A tömegmédiákommunikációs kódjaiban csalódott alkotó „radikálisan autentikus”[5] tartalmat kíván létrehozni. Hogyan beszélhetünk a mai kor kulturális és társadalmi kérdéseiről, ha nincs hozzá megfelelő nyelvi eszköztárunk? Ketty La Rocca erre a gesztus-nyelvel válaszol. Alighiero Boetti két kézzel írt emblemikus mondata „a test beszél mindig némán”[6] visszhangzik a kéz gesztusaira építő munkákban. Az „In principio erat” című képmunkában jelent meg az első fotósorozat saját kezének gesztusaiból. A fénymásolatot fényképpel vegyítő munkáján, a „you” állandóan visszatérő motívumával találkozunk. A nyelvi kifejezést a mélyebb (érzelmi) tartalmat közvetítő, egyszerű gesztusok váltják fel. Az univerzális közlés, a leegyszerűsített kommunikáció és az ösztönös, sallangok nélküli megnyilatkozás módja a testbeszéd. A kezek finom mozdulatai, az egyéni gesztusok a tömegkultúra elleni reflexió is. Saját testét használja művészi eszközként (a kéz mellett később az agy is szerephez jut), ezzel a body artot előlegezi Olaszországban.

pinterest.com

La Rocca új technológiák iránti érdeklődése az elektronikus zene mellett a videóra is kiterjedt: 1972-ben Olaszországban az elsők között hozott létre videómunkát. A *Függelék egy fohászhoz* című tízperces kísérleti filmet az 1972-es Velencei Biennálén vetítették, itt jelent meg a művész saját (és barátai) keze, amivel a némafilmen különböző gesztusokkal játszik. Egyik elemzője írja, hogy La Rocca szándékosan nem utal saját női mivoltára, nem mutatja az arcát, csak dísztelen kezekkel ábrázol. Az időtlen és semleges kéz az emberi kommunikáció egyik jelképe, s az alkotóerőt is kifejezi. Az olasz nyelvben és kultúrában különösen nagy szerepe van a testbeszédnek – erre is utal a művész.

értelmetlen kézjelek

Az intermediális jelenlét és alkotófolyamat másik érdekes lépése a RAI televízióval együttműködésben létrejött tévéprogram, az *Új ábécék*, amely 1973 júniusában került adásba. A

közvetlen hangvételő kísérleti oktatóműsor elsősorban, de nem kizárólag hallássérülteknek szólt. A *Kezek* című részben egy pantomimszínész, az érthető jelnyelvtől elszakadva, absztrakt gesztusokkal játszott. A kéz szimbolikus jelentése gyakran a női munkához – házimunka, kézimunka kötődik, La Rocca munkájában azonban a kéz elvont gesztusokkal kommunikál, pontosabban nem közöl érthető jelentést. Az értelmetlen kézjelek egy ismeretlen nyelv mellett az értelmezés, a megértés hiányára is utalnak. A jellemzően női tevékenységek (mosás, főzés, takarítás, simogatás, gondoskodás) mind a kéz gesztusaihoz kötődnek.

A kézírással egyénivé tett fotográfiák határozzák meg a következő alkotói fázist. A sorozat darabjai az Alinari-testvérek híres fotográfiáit és a művészettörténet jelentős alkotásait (pl.: Michelangelo Dávid szobrát) értelmezik újra. Három fázisban ábrázolja a mű „elanyagtalanodását”. Az eredeti alkotáson végzett beavatkozás során az ismétlődő „you” szóval körülírja a kép körvonalát. Aztán a kontúrok körül eltünteti a kép egyéb elemeit, végül a kiüresedett képen csak a szó-körvonalak maradnak. Ez a szimbolikus elidegenítés a művészettörténet és a kultúrtörténet szent és érinthetetlen mesterműveitől egybeesik az alkotói korszak végével: a világ és a művészet átformálásának igénye a nyomhagyás, a jelenvalóság bizonyítéka.

[pinterest.com](https://www.pinterest.com)

<http://ligetmuhely.com/liget/nougyek-2/>

Rövid alkotói időszak alatt a halállal szembesülve alkotott, még az utolsó időszakban is új formákat talált. Betegségének drámai lenyomata a *Koponyatanulmányok* című sorozata: az agytumoráról készült röntgenképekkel dolgozott. A művész, aki a folyamatot radiológiai asszisztensként ismerte meg, önreflexíven használta saját agyát és betegségét. A röntgenkép a betegség vizuális metaforája, a rák elhatalmasodását követhetjük nyomon a képeken, így személyes memento morit alkot[7]. Részben a már megismert körbeírási módszerrel avatkozik a kép egységébe, részben fotómontázst készít. Egy hátborzongató képen a koponya hideg és élettelen méhnek tűnik, amelyben saját ökle apró embrió. Az agy a test központi irányítója, a gondolkodás, a személyiség, a művészi alkotás forrása: La Rocca élettörténetében a halál szimbóluma. A *Koponyatanulmányok*-sorozat a konceptuális művészet esszenciája.

Ketty La Rocca társadalomkritikája mellett tiszteletre méltó, hogy milyen bátran nézett szembe saját rövid életidejével – így lesz életműve a hetvenes éveken túlmutató, maradandó.

[1] Elena Del Becaro, *Intermedialità al femminile: l'opera di Ketty La Rocca*, Electa Edizione, Maxxi, 2008, 81.

[2] *Materializzazione del linguaggio* című kiállítás Velencei Biennále, 1978.

[3] Raffaella Perna: *L'altra misura. Arte e femminismo negli anni '70: una mostra*, operaviva.info, 2016 július 18., <http://operaviva.info/laltra-misura/>

[4] Lucilla Saccá, 'La poesia visiva di Ketty La Rocca', In: *Omaggio a Ketty La Rocca, catalogo della mostra curata da Lucilla Saccá*, Palazzo delle Esposizioni, Roma, marzo-aprile 2001. 59.

[5] Uo. 2001. 79.

[6] Az 1974-es 36. Velencei Biennále alkalmával Alighiero Boetti falra írt mondatát videómunka örökítette meg.

[7] Rossella Moratto: *Il mio unico gesto. Ketty La Rocca*, Flash Art online, In: *Primo Piano*, 2011 december – 2012 január <http://www.flashartonline.it/article/ketty-la-rocca/>

felső kép | The Ketty La Rocca Estate, ajuntament.barcelona.cat

Mészáros Blanka

SZÖVEG ÉS ILLUSZTRÁCIÓ VISZONYA

VALÓSÁG ÉS TUDAT ALATTI KÁOSZ

2018-01-22 | ESSZÉ

Próbáljuk egy pillanatra valahogy, valamilyen viszony segítségével megragadni az időtlenséget. Próbáljuk meg leírni. Lerajzolni. Nagyon sok idő, vagy éppen – az idő *hiánya*? Mit jelent egy alkotás örökérvényűsége, és mit jelent az örökérvényűség egy alkotásban? Hogyan ragadja meg egy alkotó az idő fogalmát, hogyan formálja saját szabályrendszere szerint?

Az idő vagy éppen az időtlenség így nem steril, önmagában álló alkotásokban, hanem

viszonyrendszerekben mérhető. A közelmúltban hetvenkét illusztrátor tizennyolc országból igyekezett ezt a viszonyt minél izgalmasabbá tenni, úgy kapcsolódni egy közismert, klasszikus szöveghez, Lewis Carroll *Alice Csodaországban*-jához, hogy szöveg és kép ne alárendeltje, de kiegészítője legyen egymásnak. Mert „mit ér egy könyv – gondolta Alice – képek meg versek nélkül?”

meghökkenítő teadélután

A Viive Noor észt illusztrátor által megálmodott, *It's Always Tea-Time* című vándorkiállításnak otthon adó Deák17 Galéria falai között a téma Alice és az ő

furcsa asztaltársasága; az együtt töltött, meghökkenítő teadélután, ahol semmi, igazán semmi nincs a megszokott és elvárt helyén. A szöveg abszurditása már önmagában kizárja annak lehetőségét, hogy a hozzá tartozó kép narratív módon adja vissza a tartalmat, de Sir John Tenniel jól ismert, klasszikus Alice-illusztrációi óta a grafikusok gyakran nem is a szövegre, hanem az első, „eredeti” illusztrációkra reflektáltak.

A tudatalatti rendszertelennek tűnő káoszába Carroll a legkézenfekvőbb módon, egy álom képszerű leírásával vezet. A zuhanás, ahol a dolgok elkezdenek szétesni és a legmeghökkenőbb formában újra összeállni, a teadélutánban csúcsosodik ki; az idő szigorú burka egyértelműen megreped, és lehetségessé, természetessé válik, hogy mindig teaidő legyen.

Teaidő! A Bolond Kalapos délelőtt tizenegy óránál, a Fehér Nyúl délután háromnál teázik Mostafa Akbari képén. De Alice tudatalattijában ennek nincs jelentősége, ugyanazt az asztalt ülik körül – ugyanakkor.

És ez az „ugyanakkor” a mindig. Ez az „ugyanakkor” az éber, normál tudatállapot szabályaival szembe megy, hasztalanná téve az órákat, az idő mérését. Ez az „ugyanakkor” elfér Alice kicsi – hatalmas? – tenyerében, és ebbe az „ugyanakkorba” rohan folyamatosan a Fehér Nyúl. Ebből az időtlenségből készül elkésni, ebbe az időtlenségbe rántja le Alice-t onnan, ahol még van értelme az idő fogalmának.

Folyamatos ingázása éber és módosult tudatállapot között Lina Dudaité képén jelenik meg, ahol nemcsak az idő, a tér szabályai is felborulnak: a Fehér Nyúl hatalmas, Alice hozzá képest egészen kicsi.

A Nyúl nőtt meg, vagy Alice ment össze? Kép is, szöveg is felteszi ezt a kérdést, és újabb kérdésekkel válaszolja meg: akár így, akár úgy, a dolgokkal más viszonyban álló Alice vajon ugyanaz az Alice-e? Zsebórák fehér nyulak, vízpipázó hernyók és gyilkos vörös királynők között lehet-e ugyanaz az ember, mint jólnevelt kislánként az árokparton üldögélve?

A Fehér Nyúl nyomában rohanó Alice-t lehetetlen utolérni, minthogy valójában megválaszolhatatlan minden, a személyére vonatkozó kérdés. A fejében létező Fehér Nyúl először valóságosan, tapinthatóan megjelenik, majd lerántja a sötét üregbe, ahol Alice továbbra is kínosan önmaga marad.

„– Hát te kicsoda vagy?

Kezdetnek nem volt valami biztató. Alice félénken rebegette:

– Ezt e percben aligha tudom. Csak azt tudom, hogy ki voltam ma reggel, amikor fölbredtem. De azóta már rengetegszer megváltoztam.”

Ebből az önmaga teremtette káoszából a magát folyamatosan definiálni próbáló Alice az, aki kilóg. A kislány fejét teáscsészébe nyomó Fehér Nyúl agresszív mozdulata Ana Juan képen valójában Alice álmában is működő öntudata ellen irányul; így akarja őt a Nyúl a történet, az álom teljes jogú résztvevőjévé, nem pedig álmodójává tenni az álmodó fogalmát megszüntetve, és feltételezve vagy remélve, hogy az álom képes uralni az álmodót, sőt tőle függetlenül létezik.

Fatemeh Haghnejad képén Alice öntudata már megbomlott. Sokkal inkább része az álomnak; haja a föntről lelógó ágacskákra emlékeztet, hajában a tollak az asztalon heverő virág leveleire. Lesütött tekintetével belemerül a teáscsészék szemlélésébe, szinte belesüpped az örökké tartó teázásba. Múlt, jelen és jövő eggyé válik a képen: egy csésze teát már elfogyasztott Alice, egyet éppen iszik, egy pedig az asztalon várja. Idő. Mindenhol az idő motívuma tér vissza, mindenhol az idő van, pontosabban: sehol sincs.

És amíg a kalapnak használt teáscsésze, a Nyúl emberkéz-szerű mancsa vagy a tenyéren teázó asztaltársaság furcsának hat, álom és valóság folyamatos viaskodását tükrözik és újraértelmezik a képek – mert egy jó illusztráció új fejezeteket nyit, sejteti a le nem írt szavak jelentőségét, és életet lehel a megszületése pillanatától folyamatos újraértelmezésért kiáltó alkotásba. A szövegen belüli időtlenség így vetíti ki magát a szövegen kívülre.

Ez az újraértelmezés adja meg a kulcsot – meghívót, ha úgy tetszik – újabb és újabb teadélutánokra. A kiállítás egyik magyar illusztrátora, Holló Anna azt a címet adta finom ceruzavonásokkal készült képének: *Másik Eszement Tea (After)Parti á la Holló*. Szöveg és kép egymásba csúszik a Carroll által megálmodott figurákon keresztül, de másik teadélutánt láthatunk Tennieltől kezdve az összes Alice-illusztrátor képein – minden képen, ahol az illusztrátor nem *követett*, hanem *létrehozott*.

Minden képen, ahol a hangsúly a *viszonyon* van. Ami időt és teret képes átívelni, felborítani a megszokott szabályokat, és újakat állítani a régi maradványaiból. Mert nemcsak az időtlenség, de a műalkotás alkalmassága az újraértelmezésre is ebben a viszonyban mérhető: ez a viszony a nyúlüreg, ahová Alice lezuhan – ez a viszony köt össze álmot és valóságot, képet és szöveget.

kép | Deák17 Galéria